

CAERT-THRESOOR

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE KARTOGRAFIE IN NEDERLAND 15e jaargang 1996, nr. 2

Antiquariaat
Het Bisschopshof

Oude Boeken, Prenten en Kaarten

J.W. Kervezee

Lichte Gaard 1
3511 KT Utrecht 030-2314093

Nederlandse stads- en dorpsgezichten
Kaarten en plattegronden
Plaatsbeschrijvingen en atlassen
Geïllustreerde boeken

MERCATOR

Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030 - 2 32 13 42

Catalogus op aanvraag

CAERT-THRESOOR

Inhoud 15e jaargang 1996, nr. 2

De Nederlandse bijdrage aan de decoratieve kartografische titelpagina

Rodney Shirley

29

'...het Skelet van de nieuwe Caart der Republiek...' de kostbare voorgeschiedenis van de Krayenhoff-kaart

René M. Haubourdin

38

Varia Cartographica

47

Besprekingen

51

Nieuwe Literatuur en Facsimile-uitgaven

53

Redactie

Dr. H.P. Deys, Drs. M.M.Th.L. Hamelers,
Dr. P.C.J. van der Krogt, Drs. A.H. Ruitinga,
J.W.F. Voogt, Drs. D. de Vries
Drs. J.W.H. Werner

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan:
Caert-Thresoor, dhr. J.W.F. Voogt, Universiteit Utrecht,
FRW-Vakgr. Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC
Utrecht.

Aanwijzingen voor auteurs

Op aanvraag verkrijgbaar bij het redactiesecretariaat.

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 32,50 per
jaar (vier nummers), buitenland f 55,—. Losse nummers
f 12,50. Opgave van abonnementen, adreswijzigingen
en bestellingen van losse nummers aan: Caert-Thresoor,
Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, tel. 0172-
444667, Postgironummer 5253901.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is
slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de re-
dactie.

Advertentietarieven

hele pagina per nr.	f 110,—
halve pagina per nr.	f 80,—
1/4 pagina per nr.	f 55,—

Bij plaatsing in één jaargang (4 nrs.): wisselende tekst
10% korting; zelfde tekst 15% korting.

ISSN 0167-4994

Afbeelding omslag:

400 jaar geleden verscheen het Itenerario van Jan Huy-
ghen van Linschoten, waarmee hij de weg bereidde voor
de Nederlandse kooplieden in Azië. Aan één van de daar-
in opgenomen kaarten is het hier afgebeelde deel van de
Indische Archipel ontleend, waar - ook in 1596 - de eerste
Nederlandse handelsexpeditie onder leiding van De
Houtman en Keyzer opereerde (Universiteitsbibliotheek
Amsterdam).

De Nederlandse bijdrage aan de decoratieve kartografische titelpagina

Al voor het eind van de 15de eeuw werden, voornamelijk in Italië, vele gedrukte boeken voorzien van een decoratieve titelpagina. Een sierrand, soms gedrukt van meerdere houtblokken, deed de titel van het werk beter uitkomen en bevatte details van auteur, drukker en jaartal als die gegevens tenminste niet in een colofon geplaatst waren.

Meer gedetailleerde titelpagina's werden in het begin van de 16de eeuw ontworpen door drukkers noordelijk van de Alpen, sommigen ervan hadden een speciale relatie met kartografische werken: bijvoorbeeld de verschillende uitgaven van de *Cosmographia* van Sebastian Münster, die in Basel uitgegeven werden. Wegens redenen van sociale en staatkundige aard duurde het wat langer voordat in de Nederlanden de onafhankelijke boekdrukkunst en de decoratieve titelpagina ontstonden - met als centra eerst Antwerpen en later Amsterdam, dat zich ontwikkelde tot een van de belangrijkste centra van boekdrukkunst.

In Antwerpen is de eerste echte atlas uitgegeven, het *Theatrum Orbis Terrarum* van Abraham Ortelius, waarvan de eerste editie in 1570 verscheen. De kaarten in het *Theatrum* zijn uitgebreid onderzocht door Koeman en anderen, maar de vernieuwende aspecten en betekenis van de gegraveerde titelpagina worden soms over het hoofd gezien. Wellicht omdat deze eerste atlasbladzijde die de lezer onder het oog kwam zo overladen was met symboliek, gaf Ortelius in het voorwerk een uitleg van de betekenis ervan in de vorm van een lange verhandeling door de Brugse dichter Adolf van Meetkercke¹.

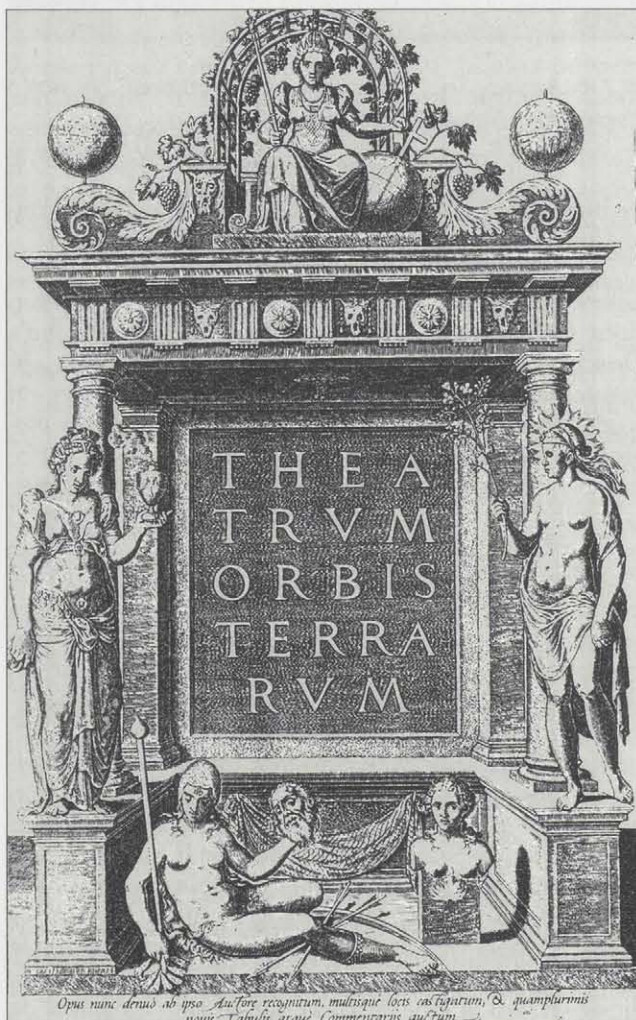
Bovenin de titelpagina troont de universele Europa, keizerin van de wereld. Links van het titelveld is Azië voorgesteld als een rijk met juwelen uitgedoste, oriëntaalse prinses met in haar linkerhand een welriekend wierookvak. Afrika staat aan de rechterzijde met een vlammen hoofd en een balsemtwijn uit Egypte in haar hand. Dit waren de drie in de antieke wereld bekende continenten, maar Ortelius vertoont er twee meer in zijn 'theater van de gehele wereld'. De figuur voor Amerika zit op de laagste trede, het is wellicht de eerste allegorische voorstelling van dit continent. Zij

1. Titelpagina van het *Theatrum Orbis Terrarum* van Abraham Ortelius (vanaf 1570).→

Rodney W. Shirley is auteur van diverse kartobibliografieën, o.a. van wereldkaarten en kaarten van de Britse Eilanden. Hij werkt aan een beschrijving van de atlassen in de British Library.

zit met een dunne knuppel in haar ene hand en een afgehouden hoofd in de ander: toespelingen op kanibalisme. De laatste personificatie is die van Magellanica, het land ten zuiden van de Straat van Magallanes waarvan alleen de noordkust (het hoofd) bekend was, de rest was terra incognita. Daarom is alleen het hoofd van een vrouw afgebeeld, de vlammen onder haar buste stellen de vuren van de bewoners van Vuurland voor².

De volledige beschrijving van Van Meetkercke bevat meer details dan de samenvatting hierboven, en het zou zeker de taak van de huidige kaarthistorici verlichten als ook andere ingewikkelde atlas-titelpagina's van gelijksoortige toelichtingen voorzien zouden zijn. Ik ken dergelijke dichtwerken voor Draytons *Poly-Olbion* en Rayleighs *History of the World* - allebei Engelse uitgaven - maar in de Nederlanden echter alleen voor *De Zegepraalende Vecht*, uitgegeven door Andries de Leth in 1717, waar de betekenis van

2. Frontispiece van Guicciardini's *Descrittioni... di tutti i Paesi Bassi*, Antwerpen: Plantijn, 1588.

de titelpagina ontrafeld wordt door een op rijm gezette *Verklaaring van de Tytel-Plaat* van Claas Bruin.

Latere edities van Ortelius' *Theatrum* zijn uitgegeven door Plantijn in Antwerpen, die ook Guicciardini's *Descrittioni... di tutti i Paesi Bassi* publiceerde. De op-eenvolgende titelpagina's en frontispiesen van dit werk tonen hoe snel decoratieve en figuratieve elementen ingevoerd werden om de tekstuele en kartografische inhoud in visuele vorm toe te lichten. De titelpagina van de uitgave 1582 was vrijwel uitsluitend typografisch, met uitzondering van de houtsnede met Plantijns drukkersmerk, daarop een passer en het motto *Labore et Constantia*. In 1588 toont de gegraveerde titelpagina twee figuren aan weerszijden van een bouwkundige constructie, de een stelt vrede en voorspoed voor en de ander Antwerpens zeevaartkundige betekenis (in de figuur van Neptunus). De uitgave 1588 bevatte twee verdere frontispiesen: de eerste een ingewikkelde allegorische voorstelling met in het midden een portret van de heerser over Antwerpen, de Spaanse koning Filips II, en de andere een verheerlijking van *Belgia* (of Antwerpen) en haar bekwaamheid in scheepvaart, visserij en zeehandel. Zoals bij vele van dit soort prenten kan de subtiële symbolische betekenis ons gemakkelijk ontgaan. In dit geval ben ik bijvoorbeeld niet in staat geweest de

betekenis te achterhalen van de zonderling gekapte zeegod in de voorgrond, die een luguber zeeziek biggetje knuffelt.

Later werden er nieuwe uitgaven van Guicciardini's werk gedrukt in Amsterdam, dat in het begin van de 17de eeuw de belangrijkste wijkplaats in de noordelijke Nederlanden voor Vlaamse emigranten werd. De fijn gegraveerde titelpagina van de 1609-uitgave, gepubliceerd door Cornelis Claesz., toont robuuste burgerlijke notabelen gegroepeerd rond een bouwkundige constructie. Aan de voet en bovenin stellen representatieve figuren de verzoening van de noordelijke en zuidelijke Nederlanden voor als gevolg van het Twaalfjarig Bestand, gesloten op 16 april 1609, en de goede verstandhouding tussen de generaals prins Maurits en Spinola.

In 1617 gaf Pieter van den Keere (Petrus Kaerius) zijn atlas *Germania Inferior* uit met daarin 25 kaarten. De krachtige bouwkundige titelpagina toont de wapenschilden van de 17 provincies, representatieve figuren en emblemen die de Nederlandse bekwaamheid in drukkerskunst en scheepvaart voorstellen. Aan de voet staat Van den Keeres persoonlijk embleem, een doodshoofd en een wijzerplaat. In de 1634-uitgave van Claes Jansz. Visscher is dit embleem vervangen door een kleine *Leo Belgicus* en een baardige visser die over het voorste platform hangt - vrijwel zeker een zelfportret van Visscher.

3. Titelpagina van Guicciardini's *Description de tout les Pays-Bas*, Amsterdam: Cornelis Claesz., 1609.

4. Titelpagina van de Mercator-Hondius Atlas, uitgave 1613.

Korte tijd nadat de graveur en kaartmaker Jodocus Hondius zich in Amsterdam gevestigd had, verkreeg hij de koperplaten van de beroemde wereldatlas van Gerard Mercator, die oorspronkelijk in Duisburg (1585/89) en Düsseldorf (1595 en 1602) was uitgegeven. Mercators titelpagina met de klassieke figuur van Atlas werd voor Hondius' 1606-uitgave uitgebreid met in nissen geplaatste figuren die de vier continenten voorstelden. Deze vorm, met slechts kleine veranderingen, bleef in gebruik voor alle latere uitgaven tot ongeveer 1640. Aan de voet van de rechterzuil kan een monogram onderscheiden worden, mogelijk dat van de graveur van de titelpagina. Echter - en dat is een ongebruikelijke puzzel - diens identiteit is nog nooit vastgesteld.

De periode 1630-35 was een tijd van intensieve concurrentie tussen de twee leidende Amsterdamse uitgeverfamilies Blaeu en Hondius-Janssonius. Elk van hen maakte in het begin van de jaren 1630 nieuwe atlassen, met kaarten die ze van elkaar kopieerden. Beiden poogden de rivaliserende uitgeverij te overtreffen in kwantiteit en kwaliteit van kaarten en in aantal atlasdelen. In de atlasdelen waren niet alleen kaarten van alle delen van de wereld opgenomen, maar

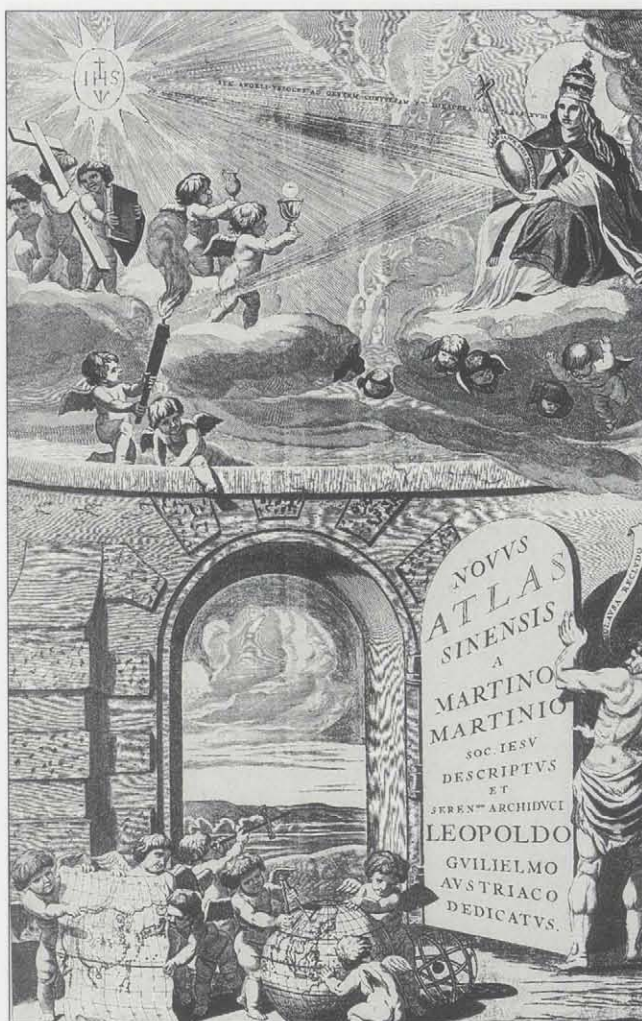
ook stadsplattegronden en stadsgezichten in navolging van de *Civitates Orbis Terrarum* van Braun en Hogenberg. Elk van de atlasdelen van Blaeu en van Janssonius werd gewoonlijk voorzien van een vernieuwende en fraai gegraveerde titelpagina, die in allegorische of symbolische vorm de inhoud van het deel voorstelde. Een samenvatting van hun respectievelijke titelpagina's staat in appendix 1³.

Terwijl Blaeu over het algemeen zijn concurrent met de publikatie van een deel zo'n jaar vóór was, waren de titelpagina's van Janssonius superieur aan die van Blaeu, zowel wat de inhoud ervan betreft als de kwaliteit van de gravure. In tegenstelling tot die van Blaeu, die nooit de naam van de graveur vermelden, zijn enkele van Janssonius' titelpagina's voorzien van de naam van een bekend graveur. Bijvoorbeeld op de titelpagina van Janssonius' *Novus Atlas* van 1647 verschijnt de naam van de kunstenaar David van Bremden, die later verantwoordelijk was voor de vervaardiging van de titelpagina van het vijfde - maritieme en klassieke - deel van zijn *Atlantis Maioris* (1650)⁴.

Bijna alle titelpagina's van Blaeu en Janssonius zien eruit als een bouwkundige structuur, die het voortoneel van een theater voorstelt, met de titel meestal in een vierkant paneel (soms opgeplakt) centraal op het toneel. Representatieve figuren kunnen in nissen aan weerszijden staan, tezamen met wapenschilden en heraldische figuren. In het midden van de eeuw werd de architectonische vorm echter als te stijf gezien en werden meer complexe decoratieve tonelen ontworpen. Blaeus *Novus Atlas Sinensis* bijvoorbeeld toont een aantal putti, die een kaart van China en een aardglobe bestuderen vóór een enorme open deur, terwijl in de hemel erboven een schitterende symbolische voorstelling van de macht van de Christelijke missie is weergegeven; een bewijs van erkentelijkheid voor het werk van de Jezuïeten in het karteren van China.

Een andere meer zwierige titelpagina is die van de *Atlas Contractus*, in 1666 uitgegeven door de erfgenamen van Joannes Janssonius. Onder het toezien oog van de figuur Atlas zitten kartografen uit heden en verleden rondom een marmeren tafel en bestuderen een wereldkaart. Van de moderne kartografen zijn Mercator en naast hem Jodocus Hondius duidelijk herkenbaar. De figuur aan de rechterkant is wellicht Joannes Janssonius, die met Jodocus' dochter Elisabeth gehuwd was. Na zijn dood in 1664 is de *Atlas Contractus* uitgegeven door zijn erfgenamen. Een eerbewijs aan de drie voorgangers in de vorm van levensechte figuren op de titelpagina kan als een normale en fatsoenlijke daad van piëteit gezien worden. Ongelukkigerwijs schreef de graveur het jaartal aan de voet van de titelpagina als 'MDLXVI' in plaats van 'MDCLXVI', dus 1566 in plaats van 1666.

Vele fraaie titelpagina's zijn gebruikt voor de Nederlandse zeeatlassen uit de tweede helft van de 17de eeuw. Karakteristiek zijn de maritieme voorstellingen, zeevaartkundige instrumenten en portretten van grote zeevaarders. De titelpagina's van Colom,

5. Titelpagina van de *Novus Atlas Sinensis* van Joan Blaeu, 1655.

Goos, Lootsman, Doncker en Roggeveen mogen genoemd worden, maar de zes titelpagina's van de zee-atlassen van Van Keulen zijn van een uitmuntend niveau. De nummers 1, 2 en 6 zijn gesigeneerd door Jan Luyken. Elk ervan is krachtig gegraveerd, de voorstellingen zijn als volgt:

1. *Zee-Atlas*, uit 1680. Neptunus gezeten vóór een hemelglobe, omgeven door figuren en dieren die de continenten voorstellen. Erboven in de lucht is een figuur getekend, die ongetwijfeld de eerste afbeelding van een straalmotor is!

2. *Zee-Fakkel I*, uit 1681. De indrukwekkende figuur Navigatie met een globe en een fakkel verlicht de route naar de noordelijke zeeën. Zij wordt bewonderd door de handelsgod Mercurius, schrijlings zittend op een grote vis, en door andere figuren uit de zee.

3. *Zee-Fakkel III*, uit 1681. Europese zeelieden met zeevaartkundige instrumenten rondom een globe; twee zittende collega's bestuderen grote zeekaartboeken die op hun knieën liggen. Erboven voorstellingen van de hemel en de dierenriem.

4. *Zee-Fakkel IV*, uit 1682. Een centrale zittende fi-

guur draagt een fakkel, die zijn schijnsel werpt over de volkeren in het Mediterrane gebied en het Nabije Oosten. Eronder staat een cartouche met een maritieme voorstelling.

5. *Zee-Fakkel V*, uit 1684. De grote allegorische figuur van de Navigatie met een armillaire sfeer als hoofdtooi en met fakkel en roerblad, wordt over de oceaan voortgetrokken door twee zeepaarden. Dit deel bevat zeekaarten van de Noord- en Zuidamerikaanse kusten.

6. *Zee-Fakkel VI*, uit 1683. Navigatie, weer met een fakkel, kijkt naar Mercurius die handel drijft met de inwoners van Brazilië en de Westafrikaanse kust.

Vele Nederlandse titelpagina's uit de late 17de en vroege 18de eeuw zijn uitmuntende werken van graveerkunst die gelijkwaardig zijn aan de prenten van

6. Titelpagina van het vierde deel van Van Keulens *Zee-Fakkel* (1686).

7. Titelpagina van Mortiers *Atlas Novum* (1695) (foto van de uitgave Covens & Mortier, 1733).

Nederlandse meesters uit die periode. Er kunnen er maar een paar genoemd worden; - de titelpagina van Nicolaes Visschers *Germania Inferior* gesigeneerd door Gerard Lairese, die de XVII Provincies als 17 elegant geklede meisjes toont; de *Atlas Minor* van Carel Allard; de *Atlas Major* van Frederick de Wit; de *Atlas Antiquus* van Johannes Clericus; de *Atlas Contractus* van Petrus Schenk; en *Nova Totius Geographica* van Gerard Valk. Wanneer de atlassen op verzoek van de particuliere koper ingekleurd werden kreeg de titelpagina of frontispies altijd een speciale behandeling met zorgvuldig gekozen kleurschakeringen en vaak smaakvolle verfraaiingen in goud.

Een van de meest befaamde kartografische kunstenaars was de graveur Romeyn de Hooghe, wiens naam verschijnt op de titelpagina van zijn *Atlas Maritime*, uitgegeven door Pieter Mortier in 1694. De figuur Hydrografie houdt de onhandelbare zeebewoners in ketenen en wijst tegelijkertijd op een zeekaart. Achter haar staan zeelieden en deftige vrouwenfiguren met zeevaartkundige en astronomische instrumenten. De figuur Atlas staat op de achtergrond. De krijgshaftige Mars lijkt zich terug te trekken en tussen

twee grote zuilen hangt het wapenschild van koning Willem III van Engeland aan wie de *Atlas Maritime* is opgedragen.

Ook van de hand van Romeyn de Hooghe is de titelpagina van Jaillots *Atlas Novum/Atlas François* uitgegeven door Mortier in Amsterdam in 1695. Hier ontvangt de personificatie van Europa gezeten op een troon geschenken uit alle delen van de wereld. De stier, haar symbool, staat in de achtergrond. Aangeboden wordt ivoor uit Afrika, een gouden wierookvat uit Azië en een plaquette uit Amerika. De oorlogsgod Mars wijst naar een kaart en de godin van de wijsheid, Minerva (of wellicht een figuur die de geografie voorstelt) houdt een passer vast en heeft een astrolabium aan haar middel hangen. Achter hen zien we de hemeldragende Atlas, Zeus die op de dierenriem rijdt en de titaan Oceanus die zijn stromend waternet bewaakt. Op de voorgrond zijn andere oerfiguren te zien: mogelijk Neptunus, Amphitrite en Nereus. Faunus, de god van de landbouw, houdt er een polemiscoop vast, een soort telescoop uitgevonden door Hevelius in 1637⁶.

Allegorische titelpagina's waren natuurlijk niet beperkt tot atlassen. De smaak van de tijd werkte vergelijkbare ingewikkelde voorstellingen in de hand als beginafbeeldingen van boeken over geschiedenis, reizen, topografie, ontdekkingen, meerdelige encyclopedieën en andere werken. Van de vele dergelijke werken zijn te noemen de *Atlas Historique* van L'Honoré en Châtelain (1705-1720), François Valentyns *Oud en Nieuw Oost-Indien* (1724), de meerdelige werken van Isaak Tirion (*Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat der Nederlanden*, 1739-1772) en de *Algemeene Historie* (1737-1750) van Herman Besseling. Deze laatste twee werken bevatten vele kleine titelpagina's voor de afzonderlijke delen, nauwgezet gegraveerd door J.C. Philips.

Echter, ondanks zulke geniale voorbeelden, verplaatste het decoratieve overwicht zich in de vroege 18de eeuw naar de Fransen. Nieuwe thema's van de afbeeldingen, gebaseerd op luchtiger rococo-ontwerpen waren het kenmerk van Franse kartografische titelpagina's vanaf het midden van de 18de eeuw. Er was weinig nieuw Nederlands atlas materiaal na ca. 1740 en de mode van decoratieve frontispiesen maakte plaats voor eenvoudige typografische ontwerpen.

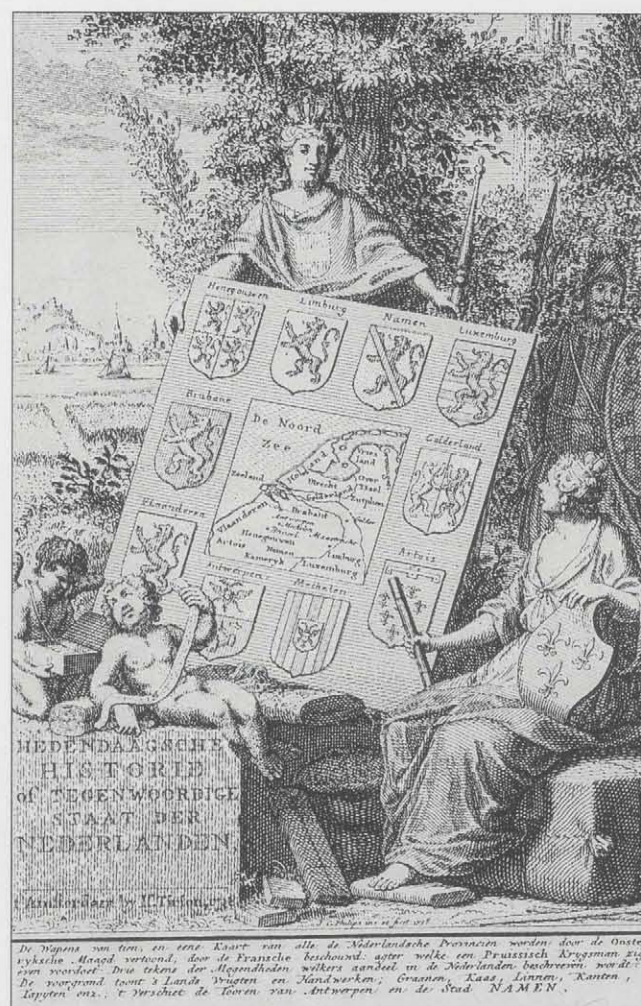
Later, in het midden van de 19de eeuw, zijn er enige aanwijzingen van een opleving van decoratieve vormen in renaissance and 'pre-Rafael' stijlen. In het bijzonder werd dit versterkt door lithografische meerkleurendruk. Maar, evenals dit met versiering van kaarten het geval was, werd de voorkeur voor kunstzinnige verfraaiing van de titelpagina verdrongen door overwegingen van eenvoud en wetenschappelijke nauwkeurigheid. Er was daarom geen sprake van een echte terugkeer naar de Gouden Eeuw toen de Nederlandse kunst en kartografie verenigd waren in zo'n harmonieuze pracht.

8. Titelpagina van de delen II en X van de *Hedendaegsche Historie* van Isaak Tirion (1730-38).

Noten

- * De auteur dankt Dr Peter van der Krogt voor zijn hulp in de voorbereiding van dit artikel, in het bijzonder zijn controle van de data in de appendix en de vertaling uit het Engels.
- 1. Zie R.A. Skelton, *Introduction to the Facsimile of the 1570 edition of Ortelius' Theatrum Orbis Terrarum*. Amsterdam, 1964.
- 2. Zie ook Rodney W. Shirley, The decorative cartographic title-page. In: *The Map Collector* 41 (Winter 1987), en 42 (Spring 1988), (met kleurenafbeelding).
- 3. Een van Janssonius' zeldzame en kort-levende titelpagina's (1642-44) is die van zijn atlas van Frankrijk, ze toont koning Lodewijk XIII, zijn vrouw Anna en hun kind, de latere Lodewijk XIV. Deze titelpagina is afgebeeld in Rodney W. Shirley, *Anatomy of a Collection*. In: *The Map Collector* 67 (Summer 1994), (dit artikel bespreekt een verzameling titelpagina's).
- 4. Ofschoon C. Koeman (*Atlantes Neerlandici*, 5 dln., Amsterdam 1967-71) vele Nederlandse titelpagina's afbeeldt, wordt hun betekenis nauwelijks besproken in de tekst.
- 5. De titelpagina van de *Atlas Contractus* is afgebeeld op de omslag van *The Map Collector* 47 (Summer 1989).
- 6. Voor een toelichting op de titelpagina van Romeyn de Hooghe-Jaillot, zie Ulla Ehrens-värd, *Decorative illustrations in early maps and atlases*. In: *Nordenskiöld Seminar papers* / ed. by Kerkko Hakulien en Arvo Peltonen. Helsinki, 1981, blz. 120; zie ook *The Map Collector* 41, op. cit.

SUMMARY

The contribution of the Dutch to the decorative cartographic titlepage

The titlepages or frontispieces of atlases and other cartographic works often contain images and symbols of allegorical or topical significance. In this article Rodney Shirley describes how the decorative cartographic titlepage developed in Antwerp and then the Netherlands.

The titlepage to Ortelius' *Theatrum Orbis Terrarum* (Antwerp, 1570) provides one of the first allegorical representations of the four continents while successive titlepages to Guicciardini's *Descrittione... di tutti Paesi Basse* - initially from Antwerp and later from Amsterdam - are linked to political events in the turbulent years of the early 17th century. Over 25 decorative titlepages are associated with the multi-part atlases produced by the rival Amsterdam publishing houses of Blaeu and Hondius-Janssonius between the 1630s and the 1660s, and these are summarised in an Appendix. Among many fine titlepages to Dutch maritime atlases are those of the parts of the *Zee-Atlas* and *Zee-Fakkel* by the Van Keulens, all replete with allegorical and symbolic detail. Another well-known name, as etcher and engraver, is that of Romeyn de Hooghe.

In the 18th century Dutch cartographic output declined, with ascendancy moving to the French who embraced lighter, rococo, designs. However, there are many detailed pictorial titlepages still to be found among Dutch books of geography, history, topography and travel until, by the late 18th century, more functional titlepages predominated.

Appendix

Titelpagina's van de grote atlassen van Blaeu en Janssonius

De punten 1-9 hieronder geven de opbouw aan rondom verschillende architectonische structuren op de titelpagina's, die de idee van een Atlas (of Theatrum) met een voortoneel van een theaterpodium verbinden. In het centrale paneel staat de titel afgedrukt die kan variëren al naar gelang de inhoud en de taal van de atlas. Soms staat de titel afgedrukt op een opgeplakt stuk papier en in de meeste gevallen, doch niet altijd, zijn het impressum en de datum aan de voet te vinden.

1. Algemeen BLAEU 1630-1664	JANSSONIUS 1638-c.1645	1.1. Bovenaan hemelse en klassieke figuren, globes en een grote, door ringen voorgestelde hemelsfeer. Centraal figuren en emblemen van de vier continenten.
2. De 17 Verenigde Nederlanden vanaf 1642	(niet)	2.1 Bovenaan drie symbolische figuren. Links waarschijnlijk Amalia, gravin van Solms-Braunfels; rechts haar echtgenoot prins Frederik Hendrik, stadhouder (oorspronkelijk gebruikt voor Blaeu's uitgave van Emanuel van Meterens beschrijving van de Tachtigjarige Oorlog, 1633)
(niet)	1642	2.2 Bovenaan 17 wapenschilden; links koning Philips IV van Spanje; rechts prins Frederik Hendrik, stadhouder en een niet geïdentificeerde jongeling.
(niet)	vanaf 1642	2.3 Bovenaan 17 wapenschilden; twee grote niet geïdentificeerde figuren links en rechts.
3. Frankrijk vanaf 1642	(niet)	3.1 Bovenaan de wapens van Frankrijk en Navarra.
(niet)	1642	3.2 Bovenaan de wapens van Frankrijk en Navarra, geflankeerd door twee putti; links koning Lodewijk XIII van Frankrijk (met kardinaal Richelieu op de achtergrond); rechts zijn vrouw Anne en hun latere troonopvolger Lodewijk XIV.
(niet)	vanaf 1645	3.3 Bovenaan wapens van Frankrijk en Navarra, geflankeerd door twee putti; twee grote niet geïdentificeerde figuren links en rechts.
4. Spanje, Azië, Afrika, Amerika vanaf 1642	vanaf 1641	4.1 Bovenaan het keizerlijke Spaanse wapen; in het midden figuren van de vier continenten in nissen.
5. Italië en Griekenland vanaf 1642	vanaf 1644	5.1 Hemelglobe bovenaan, aardglobe aan de voet; links figuur van Ptolemeus; rechts figuur van Marinos van Tyrus.
6. Duitsland (niet)	vanaf 1641	6.1 Bovenaan keizerlijke dubbelkoppige adelaar en zeven schilden, ondersteund door twee andere adelaars; links drie keurvorsten met keizer Ferdinand III vooraan; rechts nog eens vier keurvorsten.
7. Engeland vanaf 1645	(niet)	7.1 Bovenaan het koninklijke wapen; bovenste centrale figuur van Britannus, voorts figuren van Romeinse, Saksische, Deense en Normandische voorouders met hun wapens in nissen.
(niet)	vanaf 1646	7.2 [Groot Britannië]. Als boven, maar de centrale figuur van Britannus is in de onderste helft van het bouwsel afgebeeld.
8. Schotland 1654	(niet)	8.1 In de bovenste helft het grote, van helmtekens voorziene wapen van Schotland met dragers.
9. China 1655	(niet)	9.1 Putti die een kaart en een aardglobe bestuderen voor een enorme deur, die door een figuur wordt opengehouden.
1655	(niet)	9.2 Als boven, maar in de bovenste helft een hemelse voorstelling, die activiteiten van Jezuïeten-missionarissen weergeeft.
10-14 Joan Blaeu, <i>Atlas Maior</i>		10. <i>Atlas Maior</i> algemene frontispies [Geographia Blaviana], vanaf 1662 Allegorische voorstelling (overgenomen van een schilderij van Rubens) die de figuur van Geographia weergeeft in een strijdwagen, getrokken door leeuwen en vergezeld van figuren die de vier continenten aanduiden.
		11. <i>Atlas Maior</i> uit meerdere delen bestaande frontispies [Azië]. Gewijzigde gravure van dezelfde voorstelling als boven, maar getiteld 'Asia'.
		12. <i>Atlas Maior</i> uit meerdere delen bestaande frontispies [Europa]. De ontvoering van Europa, weggevoerd naar zee door Zeus als stier vermomd.
		13. <i>Atlas Maior</i> uit meerdere delen bestaande frontispies [Afrika]. Een zwarte maagd die een hoorn des overvloeds draagt, begeleid door voorstellingen van een pyramide, een olifant, een leeuw, slangen en vier zwarte jongetjes die goud en ivoor dragen.
		14. <i>Atlas Maior</i> uit meerdere delen bestaande frontispies [Amerika]. Geïdealiseerde figuur van een Amerikaanse indiaan met scènes die het delven van goud voorstellen, de winning ervan en gouden staven.
15-18 Joannes Janssonius, <i>Novus Atlas, Atlas Contractus</i>		15. Joannes Janssonius <i>Novus Atlas</i> , 1646-66. In het bovenste derde deel klassieke en hemelse figuren met globes en een uit ringen bestaande hemelglobe; in het middelste en onderste deel figuren, emblemen en dieren die de vier continenten voorstellen.
		16. Joannes Janssonius <i>Atlantis Majoris 5. Pars</i> [maritieme atlas], 1650-57. In hokjes onderverdeelde titelpagina met bovenaan bijbelse voorstellingen; in het midden links en rechts twee Romeinse figuren; onderaan links en rechts twee scheepvaartkundige vignetten en in het midden een figuur op een troon, misschien keizer Ferdinand III.
		17. Joannes Janssonius (erven) <i>Atlas Contractus I</i> , 1666. De figuur van Atlas die de globe torst; figuur van Geographia die de personificaties van Mercator, Hondius en Janssonius begeleidt, gezeten rondom een op een marmeren tafel gelegen kaart.
		18. Joannes Janssonius (erven) <i>Atlas Contractus II</i> , 1666. Bovenaan figuren uit de dierenriem en de oudheid met globes en een uit ringen bestaande hemelglobe; in het midden links en rechts twee figuren (misschien Copernicus en Tycho Brahe); onder een zeevaartkundige leraar, omgeven door druk studerende zeelieden.

Restauratie atelier **STERKEN**

Atelier voor conservering en restauratie van papier en perkament

Prenten

Schade die het beeld van een prent verstoort, kunnen wij voor u reduceren of wegnemen. Tevens kunnen wij zorgen voor zuurvrije passe-partouts en een passende lijst.

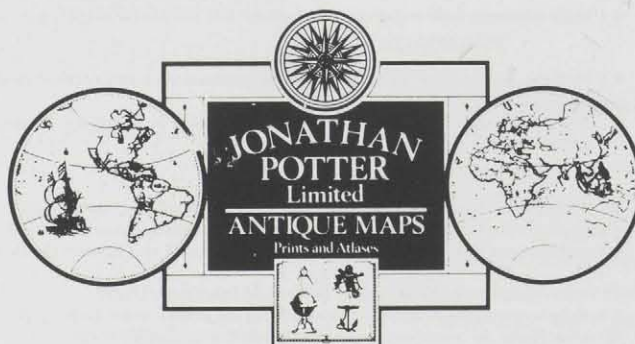
Kaarten

In de loop der jaren is het restaureren en verdoeken van grote tot zeer grote wandkaarten uitgegroeid tot één van onze specialiteiten.

Documentenwacht

Onverhoopte bedreiging van uw collectie in de vorm van brand of wateroverlast is ons ook een zorg. U kunt ons 24 uur per dag bereiken voor instructie en begeleiding bij de berging en eerste maatregelen bij een calamiteit.

De Cloese 7-9, 7339 CM Ugchelen
Tel: 0555-423147 Fax: 0555-403614
Calamiteitennummer: 06-59284855

Jonathan Potter Ltd., buys and sells rare and interesting maps
of all parts of the world.
Please contact us for catalogues and stock-lists.

Jonathan Potter Ltd.,
125 New Bond Street, London W1Y 9AF, England

tel 0171 491 3520 fax 0171 491 9754

BELANGRIJKE UITGAVEN OP KARTOGRAFISCH GEBIED

Ph. Allen

Atlas der Atlassen. Kaartenmakers en hun wereldbeeld. Nederlandse bewerking: Peter van der Krogt Rijk geïllustreerd. 160 p.
ISBN 90 6194 168 7

f 99,-

Covens & Mortier

Stock catalogues of maps and atlases. The 'Catalogus van verscheyde koopere platen' of the heirs of Pieter Mortier's widow (1721) and the 'Catalogue nouveau des cartes geographiques' of Covens & Mortier (1763). A facsimile edition with an introduction by Dr Peter van der Krogt. 141 p.
ISBN 90 6194 098 2

f 159,-

Marcel Destombes (1905-1983)

Contributions sélectionnées à l'histoire de la cartographie et des instruments scientifiques. Selected contributions to the history of cartography and scientific instruments. Ed. by Günter Schilder, Peter van der Krogt and Steven de Clercq. 592 p.
ISBN 90 6194 485 6

Een bundel met 34 artikelen van Marcel Destombes, een van de belangrijkste geleerden op het terrein van de geschiedenis van de kartografie en wetenschappelijke instrumenten. Hij verrichtte met name pionierswerk op het gebied van de Nederlandse kartografie. Bevat tevens een biografie en een uitgebreide bibliografie.

f 318,-

C. Koeman

Miscellanea cartographica

Contributions to the history of cartography. Ed. by Günter Schilder and Peter van der Krogt. 430 p.
ISBN 90 6194 167 9

f 212,-

Ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Cornelis Koeman, emeritus hoogleraar kartografie aan de Rijksuniversiteit Utrecht, zijn 21 van zijn artikelen hiervoor geselecteerd. Daarnaast bevat dit boek een uitgebreide bibliografie van zijn werk.

Peter van der Krogt

Globi Neerlandici. The production of globes in the Low Countries. Rijk geïllustreerd. 663 p.
ISBN 90 6194 138 5

f 900,-

Met kartobibliografie van globes vervaardigd in de Nederlanden van ca. 1525-1800.

Peter van der Krogt, Marc Hamelers en Paul van den Brink

Bibliografie van de Geschiedenis van de Kartografie van de Nederlanden. Bibliography of the History of Cartography of the Netherlands. 418 p.
ISBN 90 6194 158 X

f 69,50

A. Stimson

The mariner's astrolabe. A survey of known, surviving sea astrolabes. 191 p.
ISBN 90 6194 017 6

f 212,-

Gesneden en gedrukt in de Kalverstraat

De kaarten- en atlasedrukkerij in Amsterdam tot in de 19e eeuw.

Red. Paul van den Brink en Jan Werner. 112 p.

ISBN 90 6194 387 6

f 75,-

In de Gekroonde Lootsman

Het kaarten-, boekuitgevers- en instrumentenmakershuis Van Keulen te Amsterdam 1680 - 1885.

Onder redactie van E.O. van Keulen, W.F.J. Mörzner Bruyns en E.K. Spits. 104 p.

ISBN 90 6194 397 3

f 75,-

Kaarten met geschiedenis 1550-1800

Een selectie van oude getekende kaarten van Nederland uit de Collectie Bodel Nijenhuis.

Onder redactie van D. de Vries. 123 p.

ISBN 90 6194 377 9

f 75,-

Kunst in kaart

Decoratieve aspecten van de cartografie.

Eindred.: J.F. Heijbroek en M. Schapelhouman. 131 p.

ISBN 90 6194 407 4

f 75,-

*Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever.
Fondscatalogus wordt op aanvraag toegezonden.*

'...het Skelet van de nieuwe Caart der Republiek...', de kostbare voorgeschiedenis van de Krayenhoff-kaart

Inleiding

Tweehonderd jaar geleden kwam de eerste gekozen volksvertegenwoordiging in Den Haag bijeen voor de openingszitting van de Nationale Vergadering op 1 maart 1796. Na de Bataafse Revolutie van 1795 tegen het bewind van stadhouder Willem V en de Oranjegezinde regenten begonnen de representanten in 1796 met de omvorming van de oude Republiek tot een nieuwe eenheidstaat, de Bataafse Republiek. In de Bataafse tijd van 1795 tot 1806 werden door de volksvergadering vele hervormingen ingevoerd, zoals de rechten van de mens, vrijheid van drukpers, van vereniging en vergadering, enz. De Bataafse representanten namen ook het initiatief tot de vernieuwing van de kartografie van Nederland en besloten in 1798 tot de samenstelling van een nieuwe kaart van het Bataafse grondgebied. Deze eerste officiële uniforme kaart van geheel Nederland moest de verschillende oude provinciekaarten van vóór 1795 vervangen, en zou door de overheid in druk worden verspreid. Op 10 oktober 1798 gaven de representanten de voormalige arts, patriot en revolutieheld C.R.Th. Krayenhoff (1758-1840) opdracht deze kaart te vervaardigen.

Hoewel over de kaart en de driehoeksmeting van Krayenhoff reeds veel is geschreven, is toch weinig bekend over het begin van de kaart in de Bataafse tijd. Op basis van nieuw onderzoek van de rekeningen aanwezig in de Bataafse archieven in het Algemeen Rijksarchief, wordt de produktie van de kaart van 1798 tot 1807 gereconstrueerd, met nadruk op de financiële aspecten. Hieruit blijkt dat vanaf 1798 onder leiding van Krayenhoff verschillende landmeters, ingenieurs, tekenaars, en wetenschappers aan de kaart werkten, voordat het in 1806 een militair project werd van het Dépôt-generaal van Oorlog. Bovendien werd het eerste kaartblad dank zij subsidies reeds in 1804 voltooid, maar door onvoorzien tegenslagen kwam de uitgave tijdens de Bataafse Republiek niet meer tot stand.

'Het doet daarvan een Algemeene Kaart vervaardigen, en door den Druk gemeen maaken'¹

Het voorstel voor de kaart was een gevolg van de nieuwe grondwet van juni 1798 die werd ingevoerd door de Unitarissen, de aanhangers van de centrali-

satie. Zij waren aan de macht gekomen na de staatsgreep door Daendels van 12 juni 1798 tegen de Federalisten, de voorstanders van provinciale autonomie. De oude provincies werden door de Unitarissen in 1798 opgeheven en ingedeeld in acht departementen volgens geheel nieuwe grenzen. Deze nieuwe geografische indeling maakte zowel voor de burgers als voor hun bestuurders een nieuwe kaart noodzakelijk. Tevens wilden de Unitarissen met de kaart propaganda maken voor de een- en-ondeelbaarheid van de Bataafse Republiek, waarvoor ze de verspreiding van de kaart in druk als overheidstaak in de nieuwe grondwet hadden opgenomen.

In augustus 1798 onderzocht een parlementaire commissie voor de bestuurlijke herindeling de bestaande gedrukte kaarten van de Republiek, maar ze

6 Dpt. e. Del. 27. April 1802 N° 12.

Aankomst van de goudent
Oude milt. de Commissie uit
de Edele kamers van het Kte
gewestigend Lighaam, tot
de depa. de milt. de en andere
Indicte. gen. de. Republiek
uit kragt der authenticatie
by de directie van 29 January
1799 en
van 27 Maart 1800. is gedis
ponert.

1799.	Voor van Bouchenrode in waarde	
12 February	ving op uit te vervaardigen de kaart	250
18 dito	Voor C. Lillien te Utrecht tot	300
15 Maart	goudmetsing van de vervaardigen in het	250
16 Aug.	Voor de Kaart te Nijmegen	250
3 July	op rekening van het Kte. de milt. de	150
13 September	Voor de Kaart te Nijmegen	400
	Voor de Kaart te Nijmegen	300
	Voor de Kaart te Nijmegen	200
	Totaal	2371. 6. 8

1. De lijst van de betalingen uit 1799-1800, door Krayenhoff ingediend bij commissie-voorzitter Leemans en Binnenlandse Zaken, met in totaal ca. f 23.000,- aan onkosten-declaraties (ARA 2.01.12 inv.nr 472).

R.M. Haubourdin, hoofdmedewerker bij het Algemeen Rijksarchief (sectie 4 kaarten), bereidt de bronnenuitgave voor van de kaarten en tekeningen van het Genie-archief van het Ministerie van Oorlog, 17de eeuw-1940, in samenwerking met MMF te Lisse.

vond geen goede kaarten om de departementen en kiesdistricten erop aan te geven. Aangezien de grenzen van de nieuwe departementen waren gebaseerd op de stroomgebieden van de natuurlijke waterlopen, raadpleegde de commissie ook de *Burger Krayenhoff* als waterstaatsdeskundige. Hij deelde de commissie mee dat hij niet meer dan zes maanden nodig zou hebben om met 25 deskundige personen de nieuwe kaart te kunnen produceren, omdat hij dacht deze te kunnen samenstellen uit reeds bestaande kaarten zoals die van de heemraadschappen, aangevuld met nieuwe opmetingen van de ontbrekende gedeelten. Op voordracht van de commissie besloot het parlement op 10 oktober 1798 tot de kaartvervaardiging volgens het voorstel van Krayenhoff, die tot directeur werd benoemd.²

Deze opdracht dankte Krayenhoff aan de commissievoorzitter Johannes François Leemans (1767-1807), patriot, advocaat en dijkgraaf van het land van Heusden, die na terugkeer uit Frankrijk in 1795 gekozen was tot lid van de Hollandse volksvergadering. In dat jaar ontwierp Krayenhoff met Leemans een afwateringsplan voor het land van Heusden en Altena, dat in 1794-1795 was geïnundeerd. Beiden werden in 1796 lid van de Bataafse waterstaatscommissie, de latere rijkswaterstaat. Voor de Hollandse rivier- en waterwerken van deze commissie wilde Leemans in 1796 een nieuwe provinciekaart van Holland laten vervaardigen door landmeters onder leiding van Brunings en Krayenhoff. Deze kaart zou worden samengesteld uit de reeds bestaande opmetingen en

kaarten van de hoogheemraadschappen en zou in druk worden uitgegeven door Holland, maar vanwege de kosten werd deze 'Leemans'-kaart in 1796 niet vervaardigd. Nadat hij echter in 1798 als representant in het nationale parlement was gekozen, werd het kaartproject door Leemans opnieuw voorgesteld in verband met de bestuurlijke herindeling en uitgebreid tot het grondgebied van de gehele Bataafse Republiek.³

'... Amuseren met het Skelet van de nieuwe Caart der Republiek...'

Vanwege de korte produktietijd was Krayenhoff reeds in augustus 1798 aan de kaart begonnen, nog voordat het parlement officieel tot de departementale indeling had besloten. Onder invloed van het begrotingstekort - een gevolg van de hoge prijs die de Bataafse Republiek in 1795 voor de Franse steun had betaald - had het parlement Krayenhoff in 1798 de opdracht voor de kaart gegeven, zonder daarvoor een budget beschikbaar te stellen. Omdat hij de eerste medewerkers moest aannemen zonder ze direct uitzicht op salaris te kunnen geven, dat pas na de voltooiing van de kaart zou worden uitbetaald, werd in 1798 en 1799 het personeel gerecruteerd uit oud-militairen en eigen familiekring, zoals zijn neef M.J. de Man (1765-1838).

Dezelfde zuinigheid beperkte de opdracht tot de compilatie van een nieuwe kaart uit de beste voor

2. Compilatie-kaart van het eiland Goeree-Overflakkee, getekend en verkleind door landmeter Anthonie van Weel in 1798 voor f 50,- (ARA 4 OSK 05).

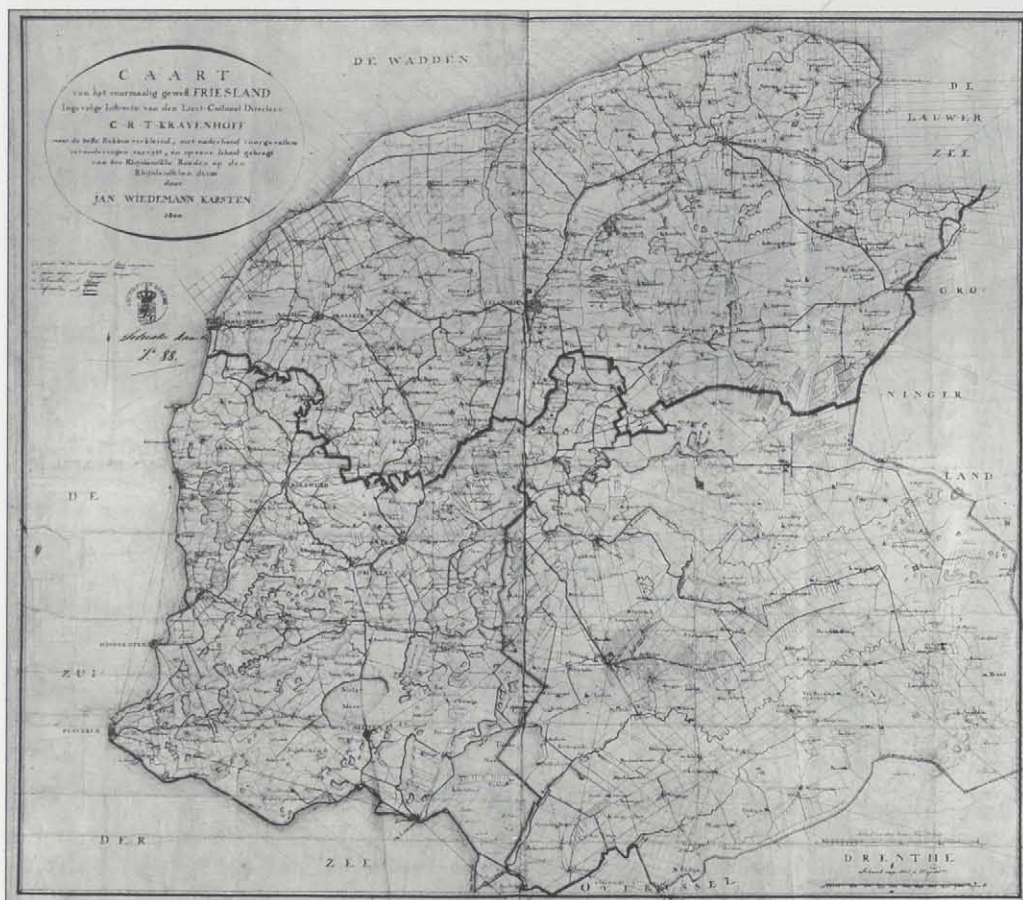
handen zijnde kaarten van hoogheemraadschappen. Hiervoor werden de lokale bestuurders en particulieren uitgenodigd om kaarten in te zenden, terwijl de kaarten uit de voormalige bibliotheek van de stadhouders Willem IV en V werden opgevraagd. Eind 1798 schreef Krayenhoff nog optimistisch over de voortgang van het werk en de driehoeksmeting voor de kaart aan zijn collega Christiaan Brunings: '...mij gedurende den winter bij dag te amuseren met het Skelet van de nieuwe Caart der Republiek, en bij avond met het opmaaken van Rapporten...'⁴

Krayenhoffs plezier werd echter spoedig bedorven door de problemen met de samenstelling van de kaart. De bestuurscentralisatie leefde nauwelijks buiten Den Haag onder de burgers en werd gesaboteerd door de provinciebestuurders, zodat slechts enkele kaarten werden ingezonden. Bovendien was de kaartverzameling van de stadhouders reeds in mei 1795 door de Fransen als oorlogsbuit naar Parijs afgevoerd, terwijl er slechts f 100,- beschikbaar was voor de aankoop van gedrukte kaarten.⁵ Na zes maanden had Krayenhoff de kaart dus niet gereed, zoals hij de Commissie-Leemans had beloofd. Gelukkig had zijn neef De Man reeds vóór 1795 een kaart getekend van het Land van Maas en Waal en het Rijk van Nijmegen, die eind januari 1799 werd gedrukt en binnen de termijn van zes maanden als alternatief aan de commissie kon worden aangeboden.⁶

Deze proefkaart stond niet alleen model, maar diende tevens om het benodigde startkapitaal te verkrijgen voor de gehele kaartproductie, waarvoor sinds 1798 door het parlement nog steeds geen geld beschikbaar was gesteld. Leemans verzocht begin 1799 om

een geheime subsidie van f 1.500,- voor de drukkosten, die door het bewind werd toegekend. Aangezien de medewerkers om betaling van hun onkostendeclaraties hadden verzocht, was een grotere subsidie nodig. Hiervoor werd door Krayenhoff en Leemans aan de volksvertegenwoordigers een zeer gunstige kostenberekening van de totale kaartproductie voorgesteld: bij een oplage van 3000 exemplaren zouden de onkosten van f 42.000,- ruimschoots uit de verkoop worden terugverdiend als de prijs op f 4,- per blad werd vastgesteld. Zelfs met aftrek van de 300 gratis exemplaren voor de politici zou het batig saldo f 55.150,- bedragen! De zuinigste volksrepresentant moest wel overtuigd raken van de winstgevendheid van het kaartproject, zodat de gevraagde subsidie in september 1799 werd verhoogd met f 2.500,-.⁷

Met deze subsidies werden vanaf 1799 naast De Man extra medewerkers aangenomen voor het opmeten en karteren, terwijl Krayenhoff zelf de driehoeksmeting verrichtte om de kaart een goede meetkundige basis te geven. Nog voordat deze opmetingen waren voltooid, werden in augustus 1799 contracten gesloten met de graveur C. van Baarsel (1761-1826) en voor de levering van het papier met de fabrikant A. Rogge te Zaandam. Volgens het contract met Van Baarsel zou de kaart worden uitgevoerd in negen bladen inclusief het titelblad en de voor de druk benodigde koperplaten zouden door het bewind worden geleverd. Door het grote formaat van de bladen (88 x 98 cm) waren echter nergens in Nederland noch in Frankrijk zulke grote platen leverbaar, zodat ze in augustus 1799 in het vijandige Engeland moesten worden besteld. Door de Engels-Russische invasie in Noord-Holland

← 3. Kaart van het gewest Friesland, door J. Wiedemann Karsten op schaal 1:115.200. Een van de bewaard gebleven voorstudies van de Krayenhoff-kaart die in 1800 in het net werd getekend door Karsten die hiervoor f 600,- kreeg betaald (ARA 4.OSK V88).

4. Kaart van de IJssel-frontier en Wedde en West Woldingerland, gekopieerd en verkleind naar de Hottinger-kaart uit 1788 door ex-majoor F. von Bouchenroeder in 1799-1801, voor fl. 250,-. Het ruitennet met de driehoekspunten is met rode lijnen getekend voor de reductie van de Hottinger-kaart (ARA 4.OSK Y 11b). →→

5. Detail van de proefdruk van het eerste kaartblad Holland, van 's-Gravenzande tot Zandvoort uit 1804 op het slechte papier geleverd door Rogge. Deze kaart werd door Krayenhoff en Van Baarsel op 22 mei 1804 aangeboden in Den Haag aan de leden van Binnenlandse Zaken en het Staatsbewind. Aan de slechte materiële staat van deze kaart (randscheuren en vochtplekken) is te zien dat het papier zeer dun en ongeschikt was voor de gravure (ARA 4.STS 132). →

kwamen de platen pas na afloop van de strijd in 1800 uit Engeland aan bij de Rotterdamse importeur J. Huichelbos van Liender, die hiervoor f 1.169,- declareerde.⁸

Nog in hetzelfde jaar werden twee kaartbladen op schaal van 1:115.200 in het net voltooid, waarvan slechts het blad met Friesland, getekend door oud-ingenieur Jan Wiedeman Karsten in het Genie-archief bewaard is gebleven. Volgens dit voorbeeld zou de nieuwe kaart van de Republiek in haar geheel uitgevoerd zijn, als Krayenhoff het resultaat niet aan zijn vriend Van Swinden had laten zien. De wiskundige Van Swinden had in 1798 en 1799 namens de Bataafse Republiek de Franse commissie voor de maten en gewichten te Parijs bijgewoond en kon zo Krayenhoff informeren over het werk van de Franse astronomen Méchain en Delambre, die de omtrek van de aarde berekenden door middel van driehoeksmetingen met de meter als maateenheid. Op advies van Van Swinden, sinds 1800 lid van het Uitvoerend Bewind, staakte Krayenhoff zijn eenvoudige Bataafse driehoeksmeting en begon met een nieuwe triangulatie volgens de Franse methode.⁹

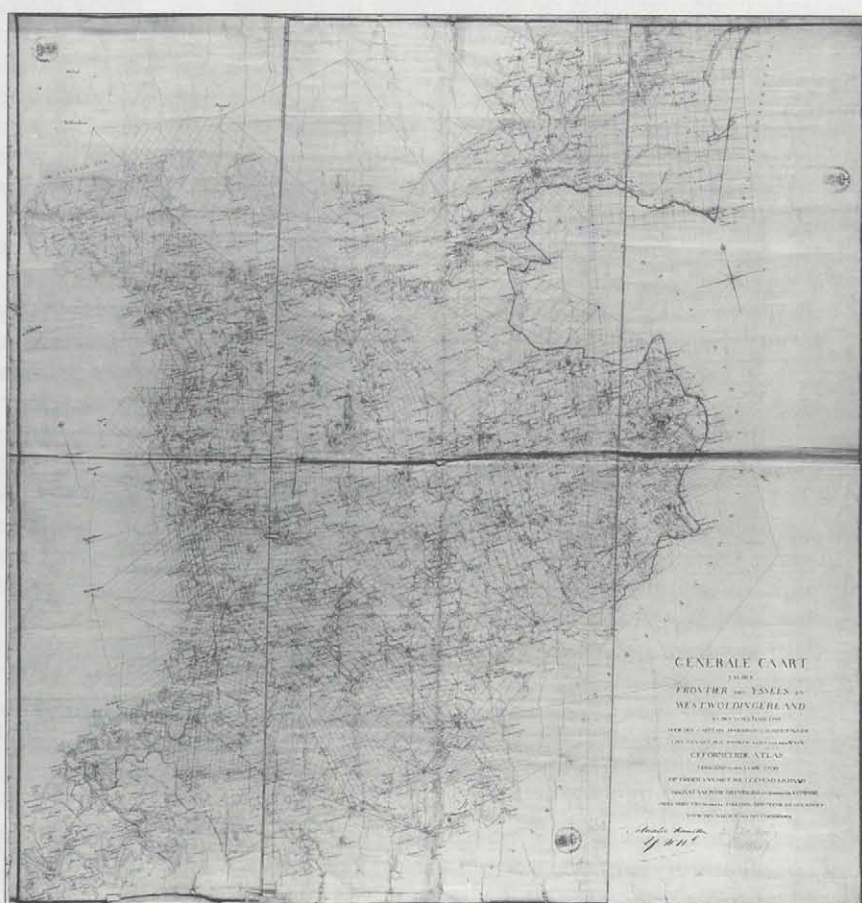
'...Persoonen tot het werk der nieuwe Caart van deze Republiek geëmployeerd...'

Intussen waren in 1801 de Federalisten weer aan de macht gekomen, die de oude provinciegrenzen van vóór 1798 herstelden, waardoor de spoed voor de nieuwe kaart was verdwenen, evenals Krayenhoffs mecenas Van Swinden die na de coup in Den Haag in ongenade was gevallen. Dat de kaartproductie toch

werd voortgezet was te danken aan Leemans, die als oud-voorzitter van de voormalige commissie tot 1801 als regeringsadviseur inzake de kartografie werkzaam bleef. Bovendien werd Leemans na de staatsgreep van 1801 lid van de raad van Binnenlandse Zaken en als onderminister op dit departement steunde hij Krayenhoffs project. Op advies van Leemans besloot de raad in mei 1802 het werk aan de kaart voort te zetten, waarvoor een extra subsidie van f 12.000,- beschikbaar werd gesteld. De kaartproductie werd zo vanaf 1802 een taak van het binnenlands bestuur. Het kaartmateriaal werd bijeengebracht in het Nationaal Gebouw (de huidige Eerste Kamer) aan het Binnenhof te Den Haag.¹⁰

Welke kaarten waren hier verzameld? Zoals gezegd waren in 1798 en 1799 slechts enkele kaarten ingezonden, maar niet door de hoogheemraadschappen. Door zijn nevenfuncties die Krayenhoff sinds 1798 bij de Waterstaat en de Genie bekleedde, kreeg hij echter toch de beschikking over dit kaartmateriaal dat reeds lang was uitverkocht. Als waterstaatsinspecteur wist Krayenhoff in 1800-1801 de koperplaten van de hoogheemraadschapskaarten van Rijn-, Delf- en Schieland te verkrijgen, waarvan op kosten van de Waterstaat herdrukken werden gemaakt door D. Veelwaard. Hoewel deze kaarten uit de achttiende eeuw stamden, vond Krayenhoff deze in 1800 nog voldoende bruikbaar voor de nieuwe kaart ondanks de verouderde topografie van West-Nederland.¹¹

Als genie-ingenieur had Krayenhoff tevens toegang tot de militaire kaarten die waren ingeleverd door de Oranjegezinde officieren bij hun ontslag in 1795. Dit

kaartmateriaal werd met dat van de opgeheven Raad van State in 1795-1796 verzameld op het departement van Oorlog in Den Haag, waaruit Krayenhoff reeds in oktober 1798 de Hattinga-atlassen, de Hottinger-kaarten uit 1783, en de kaart van Holland van P.A. Ketelaer uit 1750 in bruikleen kreeg. Zo werd voor Noordoost Nederland de Hottinger-kaart gebruikt voor de samenstelling van de nieuwe kaart van het land tussen de IJssel en WestWoldingerland door F. von Bouchenroeder. Deze compilatie-kaart is een van de weinige manuscript-kaarten die bewaard is gebleven.¹²

Volgens de rekeningen die door Krayenhoff tussen 1799 en 1806 bij Binnenlandse Zaken werden ingediend, zijn in totaal een 40-tal personen werkzaam geweest aan het kaartproject (zie tabel).¹³ Hieronder bevonden zich behalve landmeters een groot aantal militaire ingenieurs die in 1795 wegens Oranjegezindheid waren ontslagen, zoals De Man, A.J. de Bock, F. von Bouchenroeder, J.W. Karsten. Deze ex-militairen genoten uit het kaartwerk extra neven-inkomsten naast hun karig pensioen. Er ontstond een groep van medewerkers rond Krayenhoff die zowel werkten aan de driehoeksmeting, het kopiëren of reduceren van bestaande kaarten en het vervaardigen van nieuwe kaarten. Tot de vaste medewerkers in 1800-1806 behoorden behalve zijn neef De Man, de oud-ingenieur Pieter Huguenin (1750-1819) met zijn assistent J.D. van Schelle voor de driehoeksmeting. Het rekenwerk deed de wiskundige Jacob de Gelder. Voor het tekenwerk van de gravure waren de gebroeders Carel en Friedrich Ludwig Gunckel aangetrokken. Friedrich Gunckel (1743-1835) was een Duits architect die voor stadhouder Willem V in 1776-1790 het paleis aan het Binnenhof ontwierp, met de balzaal waar in 1796 de Nationale Vergadering bijeenkwam.¹⁴

'...Zeer ter kwader trouw...'

In de jaren 1800 tot 1806 was er geen sprake van personeelsgebrek en hoewel de driehoeksmeting pas in 1811 werd voltooid, gaf dit niet de vertraging in de uitgave van het eerste kaartblad dat pas in 1809 verscheen. De kaartuitgave was reeds in 1803 gepland, maar werd telkens uitgesteld door onvoorziene tegenslagen in de kaartproductie.

Eind 1802 was de kaart zo ver gevorderd dat Krayenhoff Binnenlandse Zaken berichtte dat het eerste blad begin 1803 zou worden gedrukt. Hiervoor werd bij graveur Van Baarsel voor f 600,- een nieuwe drukpers geïnstalleerd die speciaal was ingericht voor het grote formaat van de kaart. Na de proefdruk van het eerste kaartblad werd in 1803 de pers echter stopgezet vanwege problemen met het drukpapier. De papierfabrikant Rogge had volgens Krayenhoff *zeer ter kwader trouw* een andere papiersoort van mindere kwaliteit geleverd dan in 1799 was overeengekomen. Toen Rogge naar Den Haag bij Binnenlandse Zaken ter verantwoording werd ontboden voor diens volgens Krayenhoff *schandelijke aflevering*, was deze wegens ziekte plotseling verhinderd. In een brief gaf Rogge echter toe een andere papiersoort te hebben geleverd, omdat hij geen groot formaat papier voor de kaart had kunnen maken. Omdat

voor de bestelling in 1800 en 1801 reeds f 5.000,- was betaald, moest dit slechte papier volgens Binnenlandse Zaken eerst worden gebruikt, tot groot ongenoegen van Krayenhoff die nieuw papier wilde bestellen.¹⁵

Op 22 mei 1804 werd een proefdruk van het eerste blad op het slechte papier en een tekening van het tweede blad door Krayenhoff en Van Baarsel persoonlijk aan de leden van zowel Binnenlandse Zaken als het Staatsbewind in Den Haag gepresenteerd. De proefdruk kreeg de instemming van de regering die extra geld beschikbaar stelde, op voorwaarde dat de gehele kaart nog hetzelfde jaar zou worden voltooid. Dit was echter volgens Krayenhoff volstrekt onmogelijk omdat grote gebieden zoals de Veluwe en Drenthe nog niet waren gekarteerd, en slechts vijf van de negen bladen in klad waren getekend. Bovendien was nieuw uitstel nodig omdat Van Baarsel bij de correctie van een koperplaat zulke grote fouten had gemaakt dat het graveerwerk in 1804 moest worden overgedaan, tot woede en wanhoop van Krayenhoff.¹⁶ Hoewel in 1805 voor f 2.195,- aan nieuw papier werd gekocht bij Van Gelder en Schouten voor een oplage van 400 exemplaren, gaf een arbeidsconflict nieuwe vertraging in de kaartuitgave. Sinds 1801 was de wiskundige Jacob de Gelder (1765-1848) in dienst geweest voor de berekening van de driehoeksmeting voor de kaart. In 1806 kreeg Krayenhoff ruzie met De Gelder toen deze medewerker Binnenlandse Zaken verzocht om een vaste aanstelling en salarisverhoging tot f 2.000,- met behoud van zijn neveninkomsten als wiskunde-leraar en uitgever. Dit was voor Krayenhoff reden om De Gelder te ontslaan, niet alleen vanwege het salaris maar ook omdat hij concurrentie vreesde. Vervolgens publiceerde De Gelder in 1809 een nieuwe kaart van Nederland met de bestuursindeling, in hetzelfde jaar waarin het eerste blad van de Krayenhoff-kaart verscheen! Als opvolger van De Gelder werd in 1806 de Zeeuwse arts en wiskundige Johan Fokker (1755-1831) benoemd tot *'s lands astronomist* op een jaarwedde van f 2.200,-.¹⁷

Inmiddels waren de produktiekosten fors gestegen zodat de verkoopprijs in 1806 in een werd verhoogd tot f 7,- per kaartblad. De uitgever Covens kreeg de exclusieve verkooprechten met 15 procent van de opbrengst van de kaartverkoop, maar hij verdiende niets omdat door de val van de Bataafse Republiek in 1806 de kaartuitgave werd uitgesteld.¹⁸ Met de komst van koning Lodewijk Napoleon naar Holland werd de kaartproductie toevertrouwd aan het leger en overgedragen door Binnenlandse Zaken aan het Depot-Generaal van Oorlog, dat in juli 1806 was opgericht met Krayenhoff als directeur en De Man als onder-directeur. Bij het Depot werden de werkzaamheden aan de kaart voortgezet en zouden de negen bladen in 1809-1823 worden gedrukt. Binnenlandse Zaken betaalde echter tot 1808 de kosten van de kaartproductie, zoals de salarissen van medewerkers, en de aankoop van het nieuwe papier voor f 13.800,-.¹⁹

'...Spaarzaamheid...?'

In 1798 had de volksvertegenwoordiging Krayenhoff de opdracht voor de nieuwe kaart gegeven onder de

6. Minuut-kaart van Zeeland voor de gravure van het tweede kaartblad getekend door architect F.L. Gunkel ca. 1806. De eerste netkaart van Zeeland uit 1804 is niet bewaard gebleven maar door Van Baarsel gebruikt voor de gravure (ARA 4.OSK Z12).

voorwaarde dat de directeur hierbij ... de meeste spaarzaamheid en spoedige werkzaamheid in oog houdende.... Hoewel door de staatsgreep van 1801 de spoed voor de kaart was komen te vervallen, hield Krayenhoff zich blijken de rekeningen ook niet aan de andere voorwaarde van zijn opdracht. Aangezien de kaartuitgave telkens werd uitgesteld, waren er in 1798-1806 geen inkomsten uit de kaartverkoop zoals het parlement was beloofd. Daarentegen waren de produktiekosten begin 1807 reeds opgelopen tot ca. f 105.000,-, terwijl nog niet één kaartblad was voltooid. De meeste onkosten maakte directeur Krayenhoff die in 1798-1808 voor ca. f 20.000,- declareerde bij Binnenlandse Zaken, ruim tweemaal zo veel als De Man! (zie tabel)

Aangezien de representanten van 1798 door de staatsgreep van 1801 uit de politiek waren verdwenen, was Krayenhoff hen geen verantwoording meer verschuldigd voor de kosten van zijn kaartproject, dat door Leemans op Binnenlandse Zaken werd gesteund en gefinancierd. Na 1806 werd de kaartproductie voortgezet door nieuwe subsidies van koning Lodewijk Napoleon en na 1814 van koning Willem I, zodat Krayenhoff het 'skeletal' tenslotte 25 jaar later in 1823 kon voltooien met de uitgave van het negende en laatste kaartblad.

Of de kaartverkoop na 1823 ooit winst heeft opgeleverd, zal helaas nooit kunnen worden vastgesteld omdat de financiële stukken voor de definitieve winst-en verliesrekening ontbreken.²⁰

NOTEN

- 1 Algemeen Rijksarchief Den Haag (ARA) 2.21.005 Collectie Gogel inv. nr. 177. Staatsregeling 1798, art. 7.
- 2 ARA 2.01.01.01 Wetgevende Colleges, Gedrukte besluiten Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam inv.nrs. 586 rapport Commissie-Leemans d.d. 22-8-1798; nr. 590 2de lezing van 12-10-1798 Departementale verdeling pp.545-548; nr. 591 d.d.31-10-1798 goedkeuring voor de nieuwe kaart. In de commissie uit de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam

tot de Departementale en andere verdelingen der Bataafse Republiek hadden naast Leemans zitting: De Sonnaville, Verhees, De Kanter, Scheffer, Doelman, Schelts, Cats, Kniphorst.

- 3 ARA 4.VTHR 649 Kaart van de landen van Heuden en Altena [...] behorende bij het generaale plan tot aftapping der inundatiewateren van voornoemde landen door den Inspecteur-generaal van 'sLands rivieren C. Brunings en adj. Inspecteur-generaal C.R.T. Krayenhoff., door F.W.Conrad, 1798. ARA 3.02.02 Provincie Bestuur inv. nr. 128 besluit van 24-8-1796 nieuwe kaart op Leemans advies. Brink, P. van den (1990) 48. Elias, (1991) 150.
- 4 ARA 2.16.06 Inspecteurs van Waterstaat voor 1850, inv. nr. 139 Krayenhoff aan Brunings, 27-12-1798.
- 5 Schama, 426-430. ARA 2.01.01.07 Staatssecretarie Lodewijk Napoleon, inv.nrs. 533-534, indices 1798-1799. Betrof slechts 3 kaarten: in 1798 werd een kaart van het gewest Utrecht ingezonden door J. de Jonckheere; en een kaart van de Vijfheerenlanden uit Leerdam; in 1799 zond de Stad en Lande van Groningen een kaart in.
- 6 Van deze proefkaart zijn drie verschillende edities bekend: ARA 4.Aanwinst 1015; 4.VTHR 4132 en 4748. De originele kaart uit 1795 is bewaard in: Situatieplannen van vestingen ARA 4.OSPV N31A. Het kaartje bestemd voor de Commissie-Leemans is ook bewaard, zie noot 7 bijlage 2. De Man werd pas in mei 1799 f 400,- betaald. Reeds in 1772 had Krayenhoff op 14-jarige leeftijd een kaart hetzelfde gebied getekend, maar die werd niet gebruikt: ARA 4.KRF Kaartenverzameling Krayenhoff inv. nr. 6. Caart van het Ampt van tusshen Maas en Whaal het Rijk, en het Schependom van Nijmegen, [...] gecarteert door Corn. Johann. Krayenhoff getekent door Corn. Rudolp. Theod. Krayenhoff Ejus Filio, 1772. Schaal 1200 Roeden = 9,3 cm [ca. 1:50.000].
- 7 ARA 2.01.01.04 Uitvoerend Bewind 1798-1801, inv. nr. 466 secrete notulen d.d. 2-2-1799. ARA 2.01.12 Binnenlandse Zaken 1795-1813 inv. nr. 472 eindrapport commissie-Leemans d.d. 27-4-1802 nr. 15 met 8 bijlagen.
- 8 Ibid. bijlagen 4,5 en 7.
- 9 Ibid. bijlage 8. Nodig en Zaakelijk bericht aan het publiek wegens de groote kaart der Bataafsche Republiek, 1801. ARA 4.OSK Kaart van het voormalig gewest Friesland, ingevolge de instructie van Lt.Kol. directeur C.R.T. Krayenhoff, naar de beste stukken verkleind [...] en op eene schaal gebracht van 800 Rhijnlandse Roeden op den Rhijnlandse duim door Jan Wiedeman Karsten 1800. Later werd deze kaart afgekeurd als "on nauwkeurig gereduceerd en slecht gete-

kend".

- 10 ARA 2.01.21 Financiën 1795-1813, inv. nr. 289 d.d. 25-6-1802. Dit bedrag kwam uit de begrotingspost voor de legering en soldij van Franse troepen over 1802.
- 11 ARA 2.01.12 inv. nrs. 277-278 (1800-1801) Betrof herdrukken van kaarten van de Uitwaterende sluizen en Delfland, Voorne, Schieland en Rijnland (100 ex.); Haarlemmermeer en Katwijkse uitwatering (30 ex.); Ibid. inv.nr.52 21 april 1801 Herdruk van de kaarten van de Zuidplas, Bleiswijkse droogmakerij (50 ex.) en de Merwede-kaarten van Bolstra uit 1753 (100 ex.).
- 12 ARA 3.01.42 Departement van Hollandse Fortificatiën, inv. nr. 47. Brievenboek C.R.Th. Krayenhoff d.d. 1 en 2 oktober 1798. De kaart Von Bouchenroeder 4.OSK IJ 11 b, *Generale kaart van het frontier des IJssels en West-Woldingerland na den in den Jaare 1788 door den cap. ing. J.H. Hottinger, lt. M.A. Snoeck en H.J. van der Wyck geformeerde Atlas, verkleind in den Jare 1799, op order van het Wetgevend Lichaam der Bataafsche Republiek onder derzelver commissie onder Directie van Lt.Kol. Directeur Krayenhoff...*
- 13 ARA 2.01.12 inv.nrs. 472 ; 491; 493; 558; 570; 600: Declaraties 1799-1807.
- 14 Ibid. inv. nrs. 480; 485; 493; 526; 535. jaarverslagen uit 1802-1806.
- 15 Ibid. inv. nrs.; 429 d.d. 7-10-1803 nr. 7 en 433 exh. d.d. 17-5-1804; 485 exh. 31-5-1803 nr.6; 488 In brief van 7-10-1803 nr. 7 deed Krayenhoff zijn beklag dat: "... leverancier Rogge & Comp. zeer ter kwader trouw is gehandelt, als zijnde dit papier zeer verre beneden het monster [...] also het niet raadzaam zijn zou, omme daarop de afdrukken te doen van een zo moeilijk en kostbaar werk welks wijze van uitvoering met de nationale eer onmiddellijk in verband staat." Omdat het papiermonster van het contract uit 1799 niet was bewaard door Krayenhoff, kon Rogge niet worden verplicht tot terugbetaling.
- 16 Ibid. inv. nr. 493 exh. 28-5-1804 nr. 4 aanbidding kaarten; 2.01.01.07 Staatsbewind nr. 205 d.d. 22-5-1804 nr.6. ARA 4.STS 132. Het bewaarde exemplaar van proefdruk van de kaart op slecht papier. In 1804 was er een andere bladindeling dan de latere uitgave in 1810-1823: blad I de Holland, blad II Zeeland.
- 17 ARA 2.01.12 inv. nr. 519 d.d. 12-5-1806. Jacob de Gelder kaart ARA 4. AANW. 357 en 4.VTH inv. nr. 2. *Nieuwe Aardrykskundige Kaart van het koninkrijk Holland, in desselfs geheel grondgebied met het voormalig Oost-Friesland, Jeverland, Kniphuysen en Varel, naar de jongste Staatsverdragen, 1808-1809.*
- 18 ARA 2.21.102 Krayenhoff-archief, inv. nr. 15 brief van Covens d.d. 11-4-1806. ARA 2.01.12 inv.nr. 554 exh.nrs. 15-12-1806 nr. 5 prijsvaststelling, de verkoop werd uitbesteed aan Covens, *voornaam koopman in kaarten* vanwege de drukke werkzaamheden van Krayenhoff en diens medewerkers.
- 19 ARA 2.01.01.07 Staatssecretarie, inv. nr. 6 Kon. Besluit van 6-9-1806 nr. 13 papieraankoop.
- 20 ARA 2.02.01 Staatssecretarie inv. nr. 275. Kon. Besluit van 10-8-1816 nr. 82. Willem I gaf in 1816 een nieuwe subsidie van f 28.050,- voor de voltooiing. ARA 2.13.68.04 Archief van Oorlog en Topografisch Bureau, inv.nr. 18 financiële verantwoording kaartverkoop, 1816-1823. In 1821 was de opbrengt nihil. Omdat de kaartverkoop aan particulieren was uitbesteed aan uitgever Covens & Mortier ontbreken de financiële stukken in de overheidsarchieven op het ARA noodzakelijk voor de eindafrekening.

LITERATUUR

Brink, E.A.B.J. ten, De grote kaart van Krayenhoff en de postkaart van 1810. In: *Driekwart eeuw historisch leven in Den Haag*. 's-Gravenhage 1975. blz. 14-45.

Brink, P.P.W.J. van den, Jean Baptiste de Bouge en de

Choro-Topographische kaart der Noordelijke Provincien van het Koninkrijk der Nederlanden: de Kaart-redactie bij het Depot-Generaal van Oorlog (1806-1810). In: M.M.Th.L. Hameleers (red.), *Geschiedenis van de topografische kartering van Nederland*. Utrecht 1990. blz. 46-68.

Elias, A.M., *Volksrepresentanten en wetgevers, de politieke elite in de Bataafs-Franse tijd 1796-1810*. Amsterdam, 1991.

Schama, S. *Patriotten en bevrijders: revolutie in de Noordelijke Nederlanden 1780-1813*. Amsterdam, 1986.

SUMMARY

The early history and expenditure of the Krayenhoff-map of the Netherlands during the Batavian Republic 1798-1806.

The origins of the map of the Netherlands made by Krayenhoff (1758-1840) during the Dutch Batavian Republic, founded by the Patriots after the revolution of 1795 against the Stadholder William V, are discussed. Research of the financial documents of this period preserved in archives at the Algemeen Rijksarchief at the Hague, which were never studied before, enables a more detailed historical reconstruction of the Krayenhoff-map in 1798-1806. In 1798 a new national map was ordered by the Patriotic representatives of the National Assembly, re-drawing the administrative boundaries of the old provinces integrated in the central state. Although the mapmaking started in 1798 as a six months project and at low budget, it took Krayenhoff almost 25 years to finish the map and at much greater expenses than he had promised the Assembly at the beginning. The publication of the map was delayed because of the new triangulation in 1801-1811 and several misfortunes. The finance was limited due to budgetary deficits and the compilation-method used to make the new map from old existing maps proved difficult because these latter ones lacked.

However the first sheet was completed in 1804, and not in 1809 thusfar known from literature, but unfortunately printed on paper of very poor quality. As Krayenhoff's request for new printing paper was refused the map was not published before the end of the Batavian Republic in 1806. Between 1798 and 1806 a group of 40 surveyors, engineers and scientist worked on the map for director Krayenhoff, paid by the ministry of the interior. In 1807 the mapmaking, which started as a civil project, was transferred to the military of the War-departement when Krayenhoff became head of the Dutch Topographical Service. In total f 105.000,- was spent on the map in 1798-1806, which was not a very profitable venture as no maps were printed nor sold before 1809. Fortunately Krayenhoff was never questioned for his expenses because most of the representatives who had commissioned the map in 1798 were removed from the Assembly in a coup d'état in 1801. Only Patriot Leemans, who had supported the Krayenhoff-map from the start in 1798, stayed in office and guaranteed the finances of the project until 1806. After 1806 king Louis Napoleon and from 1814 king William I supported the Krayenhoff-map with new subsidies, so that the map was finally completed in 1823. If map-sales after its publication in 1823 made the whole project such a profit as Krayenhoff had promised in 1798, needs more research of the financial documents to make a profit and loss account.

Tabel Personeel in dienst van het werk aan de nieuwe kaart 1799-1807*

Naam Medewerker	Functie	Jaartal(len)	Betaling
Baarsel, C. van	Graveur	1804 en 1808	2.194,-
Blanken, A.	Waterstaatsingenieur	1801	300,-
Bock, A.J. de	Genie-ingenieur	1805-1806	1.820,-
Bouchenröder, F. von	Genie-ingenieur	1799-1801	4.260,-
Buwana Aardenburg, S.C.	Genie-ingenieur	1800-1801	2.025,-
Conrad, F.W.	Waterstaatsingenieur	1801	425,-
Delem, C. van	Landmeter	1805	605,-
Engelman, J.	Landmeter	1801	300,-
Faille, C. de	Papierfabrikant	1806	256,-
Fokker, J.P.	Wiskundige	1804-1808	7.692,-
Gelder, J. de	Wiskundige	1801-1806	4.085,-
Gelder Van	Papierfabrikant	1806	2.195,-
Goudriaan, B.A.	Landmeter	1803-1804	601,-
Grevijlink, L.	Landmeter	1800	500,-
Grol, C.	Landmeter	1806	290,-
Gunkel, C.	Ingenieur/Tekenaar	1800-1806	5.020,-
Gunkel, F. L.	Architect/Tekenaar	1799-1807	9.770,-
Huguenin, P.	Genie-ingenieur	1803-1806	3.483,-
Huichelbos van Liender, J.D.	Importeur koperplaten	1800	1.169,-
Koning, A.	Drukker	1806	152,-
Krayenhoff, C.R.Th.	Directeur	1798-1808	20.136,-
Liege, J.	Landmeter	1799-1802	4.672,-
Lobry, R.	Timmerman	1807	885,-
Lobry, W.	Genie-ingenieur	1799-1801	200,-
Man, M. J. de	Genie-ingenieur	1799-1807	8.812,-
Muller, C.	Genie-ingenieur	1805-1807	3.879,-
Munro, M.	Landmeter	1801	90,-
Offerhaus, W.	Genie-ingenieur	1801	300,-
Peereboom, J.	Landmeter	1800-1801	639,-
Pré, D. du	Tekenaar	1801	160,-
Rogge, A.	Papierfabrikant	1800-1801	5.087,-
Sauvage, J.	Landmeter	1800	200,-
Schelle, J.D. van	Genie-ingenieur	1803-1807	3.495,-
Scholten, J.H.	Genie-ingenieur	1799	100,-
Timmerman	Instrumentmaker	1801	500,-
Switzer, J.	Landmeter	1800	71,-
Thomkins, D.J.	Waterstaatsingenieur	1800-1801	1.821,-
Valter, W.	Genie-ingenieur	1801	200,-
Velden, J. van de	Landmeter	1801	75,-
Weel, A. van	Landmeter	1799	50,-
Wiedeman-Karsten, J.	Genie-ingenieur	1800-1801	600,-
Wisboom, B.	Landmeter	1801-1804	2.623,-
Zeegers, J.F.	onbekend	1806-1807	2.935,-
Zillesen, C.	Landmeter	1799-1800	750,-
Totaal			105.422,-

* ARA 2.01.12 Binnenlandse Zaken 1795-1813, inv. nrs. 472; 491; 558; 570; 600 Declaraties 1799-1807. Ter vergelijking het reële inkomen per hoofd bedroeg in Bataafse tijd ca. f 250,-. Zie: Stuijvenberg, J. H. van. "De economie in de Noordelijke Nederlanden in 1770-1970", AGN X (Bussum, 1981) 107.

Robas BV
Leeuwendalseweg 5
1382 LV Weesp
Tel. 0294-462710
Fax 0294-431550

Geachte mevrouw, meneer,

U heeft de afgelopen jaren met regelmaat ingetekend op de historische atlassen die bij Robas zijn verschenen. En inmiddels heeft onze uitgeverij een geheel eigen plaats gekregen in de zo tot de verbeelding sprekende wereld van oude kaarten en atlassen. Een positie die wellicht bevestigd wordt door de binnenkort te verschijnen uitgave met de titel **'Randfiguren uit de cartografie'**.

In de 17e eeuw werden kaarten en plattegronden vaak uitbundig versierd. Naast mijn interesse in de kaarten, werd ik ook altijd gecharmeerd door de *'cartouches'* die meestal aan de rand staan afgebeeld. De pittoreske landschapstafereltjes en de mooie stadsgezichten, zeilschepen, de romantische engelen of cherubijntjes en bijvoorbeeld de sprookjesachtige dieren. Altijd weer prachtig geschilderd met oog voor kleur en detail en vaak met een specifieke bedoeling of betekenis. Het waren deze kleine *'tableautjes of schilderijtjes'* die naar mijn idee wat meer aandacht verdienden. Helemaal toen bleek dat hierover bijna geen publikaties bestonden.

Uit honderden kaarten, plattegronden en atlassen werd een selectie gemaakt van de allermooiste afbeeldingen die zijn opgenomen in wat eigenlijk een unieke uitgave mag worden genoemd: **'Randfiguren uit de cartografie'**.

Dit perfect verzorgde werk bevat honderd *'randfiguren, versieringen, cartouches of tableaus'* (waarvan 70 afbeeldingen in kleur) afkomstig uit de hoogtepunten van de 17e eeuwse cartografie. Vanzelfsprekend is iedere afbeelding beschreven en wordt de herkomst en achtergrond van de kaarten vermeld.

'Randfiguren uit de cartografie' heeft een omvang van 200 bladzijden, is gedrukt op 110 grams crème papier, gebonden in linnen en voorzien van goud op de snede rondom. Graag stel ik u, als lezer van Caert-Thresoor, in de gelegenheid om in te tekenen op deze bijzondere uitgave voor de tijdelijke prijs van f 85,— inclusief verzendkosten. Uw bestelling zie ik heel graag tegemoet. Het boek wordt dan, binnen twee weken, bij u thuis bezorgd.

Ik kijk met grote waardering uit naar uw bericht en teken, met vriendelijke groet,

Sebastiaan Rompa
ROBAS BV

Nieuw internationaal tijdschrift over historische kartografie

Het nummer 1 van jaargang 1 (1996) van een nieuw tijdschrift: *Mercator's World* is onlangs verschenen. Hoewel de uitgever het niet expliciet vermeldt, is dit tijdschrift duidelijk gericht op de historische kartografie, want men richt zich op verzamelaars van en gepassioneerden voor land- en zeekaarten, atlanten en globes. Ook de inhoud wijst hier ondubbelzinnig op, zoals een opsomming van de artikelen in dit eerste nummer aantoont. De artikelen gaan over het zoeken naar de Noordwest-passagie; over controversiële kaarten, waarbij de rol van kaarten in politiek, wetenschap en het maatschappelijk leven wordt belicht, inclusief vervalste kaarten; de kaartmaker als kunstenaar; de verdeling van de wereld in 1494 volgens het Verdrag van Tordesillas; globes; het verzamelen van oude kaarten; zeekaarten; de geldswaarde van kaarten; een CD-ROM spelletje; het verband van de mythische figuur Atlas en de Atlas als een in boekvorm bestaande verzameling kaarten (door Peter van der Krogt); de Franse manipulaties met de kaart van de Sandwich Eilanden (het huidige Hawaï) door James Cook; 19de eeuwse kaarten; de wederwaardigheden van de Zwitserse geodeet Ferdinand Hassler en enkele kleinere artikelen. Een nieuwigheid is de rubriek CyberSavy, waarin een overzicht wordt gegeven van de inhoud van een aantal World Wide Web-sites, waardoor inzicht kan worden verkregen in de samenstelling van enkele grote verzamelingen en projecten, zoals dat van de Ryhiner-verzameling te Bern, om maar iets te noemen. Het is te hopen dat dit artikel gevolgd wordt door een reeks van volgende.

De diepgang van de artikelen is niet bijzonder groot, maar dat kan ook niet in deze opzet. Het blijft altijd schipperen tussen een breed en gevarieerd aanbod en een wat dieper gravende benadering van de onderwerpen. Het is op dit moment nog te vroeg om een uitspraak te doen over een al of niet te sterk Amerikaans karakter van het blad. Of de 'Editorial Advisory Board' van zeven leden een internationaal karakter kan garanderen moet worden afgewacht. Onder hen zien wij één Engelsman, één Nederlander (Peter van der Krogt), één Australiër, en vier Amerikanen, waaronder David Woodward.

Zoals duidelijk is, gaat het niet uitsluitend om Mercator, maar komt het gehele uitgebreide gebied van de kartografie aan de orde. Het tijdschrift ziet er wat glossy uit, maar dit moet niet in slechte zin worden opgevat. Het leest gemakkelijk, de vele kleurenreproducties geven de artikelen een blijvende waarde. De drukwaliteit is hoog en de afbeeldingen zijn op een uitstekende manier weergegeven. Het tijdschrift bevat nogal wat advertenties en het doet enigszins denken aan *The Map Collector*.

Men kan zich abonneren voor \$59,95, waarvoor men in het eerste jaar zes afleveringen kan verwachten. Hiertoe moeten naam, adres en woonplaats, een cheque of het nummer van Visa, Mastercard of Amex, met hun vervaldatum, worden opgegeven aan: Mercator's World, Aster Publishing Corporation, PO box 10603 Eugene OR 97440-9940.

Mercator's World verwerft The Map Collector

Nadat het voorgaande bericht al geschreven was, kondigde Aster Publishing Corporation, uitgever van *Mercator's World*, op 18 april 1996 de verwerving aan van *The Map*

THE MAP COLLECTOR

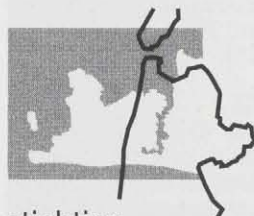
Collector. Dit zeer gewaardeerde tijdschrift, dat gedurende de laatste 18 jaar door Valerie G. Scott is uitgegeven, zal worden opgenomen in het mei/juni-nummer van *Mercator's World*. Valerie Scott blijft actief voor de kaarthistorische gemeenschap als Consulting Editor, niet alleen voor *Mercator's World*, maar ook voor Asters nieuwe tijdschrift *Biblio*, dat vanaf juni zal verschijnen. *Biblio* wordt gericht op verzamelaars van boeken en manuscripten.

Met deze verwerving heeft Edward D. Aster, uitgever van *Mercator's World*, zich verplicht een publikatie te verzorgen met wetenschappelijk verantwoorde artikelen en meer verzamelaarsnieuws, bedoeld voor de wereldwijde gemeenschap van kaarthandelaars en -verzamelaars.

Abonnees van *The Map Collector* zullen het gecombineerde tijdschrift zonder extra kosten ontvangen tot het eind van hun abonnement, voor diegenen die op beide tijdschriften een abonnement hebben wordt de termijn verlengd.

Bron: persbericht op de internationale e-mail discussiegroep MapHist.

Tentoonstelling Kust in Kaart

stichting
provinciale atlas
noord-holland

De veranderende kustlijn van Noord-Holland in kaarten, tekeningen en prenten uit de Provinciale Atlas van Noord-Holland

23 mei tot en met 28 juli in 'de Dijk te Kijk', het expositiecentrum van het Hoogheemraadschap van Uitwaterende Sluizen in Hollands Noorderkwartier, Spreeuwendijk, Petten.

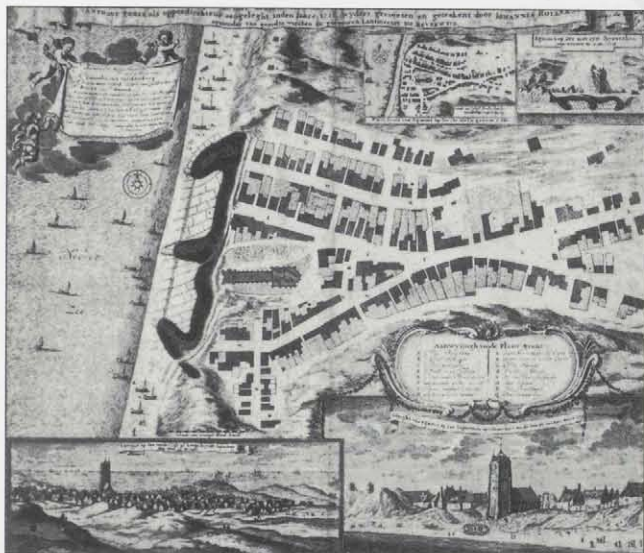
2 augustus tot en met 27 oktober in EcoMare, Centrum voor wadden en Noordzee, De Koog, Texel. Jaarlijks organiseert de Stichting

Provinciale Atlas Noord-Holland in samenwerking met de Stichting Kunst en Cultuur en Noordhollandse musea een tentoonstelling uit haar rijke collectie tekeningen, prenten en kaarten. Deze exposities zijn tijdens de Toer-in te zien op één of meerdere plaatsen in Noord-Holland.

In 1996 is het thema van de tentoonstelling de veranderende kustlijn van Noord-Holland. Al eeuwen bevechten de inwoners van Holland hun land op het water. Kustafslag, maar ook aanwinning, bepalen het veranderend aanzien van dit gebied.

Door middel van, vaak unieke, (manuscript)kaarten, tekeningen en prenten uit de Provinciale Atlas, aangevuld met materiaal uit het Rijksarchief in Noord-Holland en het Hoogheemraadschap wordt dit zo in de belangstelling staande onderwerp in beeld gebracht. Tekeningen en prenten van verdwenen of verplaatste kustplaatsen laten zien welke gevolgen deze veranderingen voor de bewoners van de kuststrook hadden. Ook menselijk ingrijpen zoals kustbescherming, de aanleg van het Noordzeekanaal in de 19de eeuw en, zeer recentelijk, de aanleg van de dam bij Texel en de nieuwe jachthaven bij IJmuiden bepalen de vorm van onze kustlijn. Het beeldmateriaal wordt aangevuld met moderne computersimulaties en video's van de Rijks Geologische Dienst en het Waterloopkundig Laboratorium, die dit proces van eeuwen in enige minuten verhelderen. Daarnaast zullen authentieke werktuigen, gebruikt bij de kustverdediging en instrumenten van kartografen de expositie verlevendigen.

Dr. H. Schoorl, kenner van dit historisch proces en de collectie van de Atlas en het Rijksarchief in Noord-Holland,

Kaart van Egmond aan Zee uit 1718, met afbeeldingen van Egmond in de 17de eeuw.
 Uitgegeven door Wed. N. Visser, Amsterdam
 (Collectie Provinciale Atlas Noord-holland, inv. nr. Egmond aan Zee 002 A).

stelt de tentoonstelling samen en schrijft het begeleidende, rijk geïllustreerde, boekje.

(Inlichtingen: A. Aerts, Stichting Provinciale Atlas Noord-Holland, Rijksarchief in Noord-Holland, Kleine Houtweg 18, 2012 CH Haarlem, Tel: 023-531 9525)

De 'Ristow Prize Competition' 1996

Elk jaar wordt door de Washington (DC) Map Society (WMS) de Ristow prijs voor kartografische geschiedenis en kaartbeheer uitgereikt ter ere van Walter W. Ristow, een van Amerika's voornaamste kartografische auteurs en kaartbibliothecarissen.

De winnaar ontvangt 500 dollar, het WMS lidmaatschap en publicatie van de paper in haar tijdschrift *The Portolan*. Uiterste inzenddatum is 1 juni 1996.

De wedstrijd staat open voor studenten. De inzending dient een onderzoekspaper of een bibliografische studie te zijn met betrekking tot de geschiedenis van de kartografie en/of kaartbeheer van academisch niveau, van maximaal 7500 woorden, in het Engels geschreven.

Nadere bijzonderheden kunnen verkregen worden bij de wedstrijd-voorzitter Hubert Johnson, 2101 Huntington Avenue, Alexandria VA 22303 USA, Tel 001-703-960-7815).

Publikatie lezingen studiedag 24 november 1995

Onder de titel "Capita selecta" uit de geschiedenis van de kartografie zijn de lezingen gebundeld, die gepresenteerd zijn tijdens de studiedag van de Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie van de Nederlandse Vereniging voor Kartografie op 24 november 1995. De bundel is uitgegeven als nummer 18 in de NVK Publikatiereeks en bevat de volgende

bijdragen:

- Concepten in de geschiedenis van de kartografie onderwijzen / Ferjan Ormeling.
- De kaart van Palestina door C.W.M. van de Velde (1858): een 'autoriteitsstuk' / Dirk de Vries.
- Kaarten voor de Staten-Generaal: troeven of slappe was? / Marco van Egmond.
- Verzamelaars en hun verzamelingen / Jan Smits.
- Platen en staten in Ortelius' *Theatrum Orbis Terrarum* / Marcel van den Broecke.
- De Amsterdamse atlasproductie in de jaren 1630: een nachtmerrie voor de bibliograaf / Peter van der Krogt.

- De kaartenzaal van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Universiteit Utrecht / Roelof Oddens.

Deelnemers aan de studiedag hebben deze bundel inmiddels toegezonden gekregen. Overige belangstellenden kunnen een exemplaar bestellen (prijs f 13,- + f 5,- verzendkosten) bij C.P.J.M. van Elzakker, ITC, Afd. Kartografie, Postbus 6, 7500 AA Enschede. Op dit adres kan ook informatie worden verkregen over abonnementen op de NVK publikatiereeks.

Stichting GO organiseert cursus *Beschrijven van visuele documenten met ISBD-regels en catalogusbouw*

Op 17 september 1996 start bij de Stichting GO de cursus *Beschrijven van visuele documenten met ISBD-regels en catalogusbouw*. De cursus is bestemd voor beheerders en medewerkers van archieven, topografisch-historische atlasen, kaartenverzamelingen, bibliotheken en soortgelijke instellingen. Deelnemers leren hoe ze met de ISBD-regels visuele documenten zoals kaarten, prenten en tekeningen kunnen beschrijven. Tevens wordt aandacht besteed aan catalogusbouw.

De cursus bestaat uit in totaal 35 contacturen (7 lesdagen, 1 dag per week) en bestaat uit de volgende onderdelen:

- Analyse van documenten ten dienste van de beschrijving:
- uit welke elementen zijn deze samengesteld.
- op welke wijze en in welke volgorde zijn de elementen in de beschrijving op te nemen.
- Analyse van de problemen die zich voordoen bij het catalogiseren van visuele documenten.
- Catalogustechniek en catalogusbouw:
- catalogi voor diverse doeleinden (systematische, auteurs-, standcatalogus, etc.).
- Nadere ontsluiting
- mogelijkheden van trefwoorden.
- mogelijkheden van een classificatiesysteem.

Er wordt uitgegaan van een niet-geautomatiseerd bestand, maar de beschrijvingen zijn zodanig opgezet dat in een later stadium automatisering zonder al te veel bewerkingen mogelijk is. Het cursusgeld bedraagt f 1.395,-.

In de lessen ligt het accent op het zelf uitvoeren van opdrachten, afgewisseld door toelichting van de docent. Tevens zullen huiswerkopdrachten moeten worden verricht, waarvan de uitwerkingen in de lessen worden besproken.

Voor nadere informatie en een inschrijfformulier kunt U contact opnemen met: Mevr. drs. R.A.M. Meulesteen, p/a Stichting GO, Celebesstraat 89, 2585 TG Den Haag. Tel: 070-3512380. Fax: 070-3549789.

Menno Hertzbergerprijs van de 'Nederlandse Vereniging van Antiquaren'

In november 1996 zal de Menno Hertzbergerprijs van de Nederlandse Vereniging van Antiquaren voor de tiende maal worden uitgereikt. Deze prijs werd in 1963 ingesteld door de antiquaar Menno Hertzberger ter stimulering van de bestudering van de geschiedenis van het boek en de beoefening van de bibliografie. De prijs wordt eens in de drie jaar uitgereikt en bedraagt f 5.000,-. De prijs wordt bij voorkeur toegekend aan de auteur(s) van een boek op het terrein van de Nederlandse bibliografie of de geschiedenis van het Nederlandse boek. Alleen werken die gepubliceerd zijn in de periode 1993-1995 komen in aanmerking. Niet gepubliceerde manuscripten dienen in dezelfde periode voltooid te zijn. De prijs werd eerder aan onder andere Prof. C. Koeman voor zijn *Atlantes Neerlandici* (1972) en aan D. de Hoop Scheffer en C.H. Schuckman voor het *Hollstein project* (1994) uitgereikt. Het bestuur van de Stichting Menno Hertzberger Prijs van de 'Nederlandse Vereniging van Antiquaren' vormt de jury en bestaat uit de heren A.A. Croiset van Uchelen (voorzitter), J.F. Heijbroek, P.G. Hoftijzer, F.W. Kuyper (secretaris) en C. Wolf. Boeken, tijdschriftartikelen of manuscripten kunnen worden toegezonden aan de secretaris van de stichting (Jansweg 39, 2011 KM Haarlem), bij wie ook exemplaren van het reglement verkrijgbaar zijn. De sluitingstermijn voor inzending is 30 september 1996.

Cursus Geschiedenis van de kartografie

Voor geïnteresseerden bestaat de mogelijkheid deel te nemen aan de cursus Historische Kartografie.

Doel: Inleiding in de geschiedenis van de kartografie met het streven de verscheidenheid van het vak tot uitdrukking te brengen. Daarbij worden aspecten behandeld die reiken van de cultuurhistorie tot de landschapskunde, van zeevaart tot de kunst. De colleges gaan vergezeld van dia-series en uitgebreide tentoonstellingen, alsmede excursies naar belangrijke kaartenverzamelingen.

Tijd: Van 10 oktober tot en met 19 december 1996, elke donderdagmiddag van 14.00 tot 17.00 uur. De excursies vinden in januari 1997 plaats.

Plaats: Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, Universiteit Utrecht, Kaartenzaal (522).

Docent: Prof.dr. G. Schilder.

Kosten: f 250,- (excl. excursies).

Aanmelding: Prof.dr. G. Schilder, Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, Universiteit Utrecht, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht, tel. (030) 253 2051, b.g.g. 253 4401. Fax 254 0604.

Studiedag Werkgroep Geschiedenis van de Kartografie, 25 oktober 1996

Op vrijdag 25 oktober a.s. organiseert de Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie van de Nederlandse Vereniging voor Kartografie (NVK) een studiedag in samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. Het thema van de studiedag zal zijn *De Nederlandse kartografische bijdrage aan het wereldbeeld 1600-1900*, waaraan van 25 juli tot 24 oktober een tentoonstelling gewijd zal zijn. Voor de studiedag blijft de tentoonstelling een dag langer staan. Noteer deze datum alvast in Uw agenda. Bij het ter perse gaan van dit nummer waren nog geen verdere gegevens bekend. Indien U zich nu aanmeldt, dan krijgt U in ieder geval een programma met uitnodiging voor een definitieve inschrijving. Aanmelden kan telefonisch of schriftelijk bij Marc Hameleers, Gemeentearchief Amsterdam, Postbus 51140, 1007 EC Amsterdam, tel. (020) 572 0300.

Tentoonstelling Rijnland in Kaart

Van 1 juni tot en met 29 september is in de tentoonstelling *Monsters van Rijnland* in samenwerking met de Leidse universiteitsbibliotheek een speciale ruimte ingericht met kaarten uit de collectie Bodel Nijenhuis. Dit deel van de tentoonstelling is getiteld *Rijnland in kaart*. De selectie omvat 25 kaarten uit de 17de tot en met de 19de eeuw, waaronder met de hand getekende en gekleurde exemplaren van uitzonderlijke kwaliteit. Een aantal onderwerpen komt aan bod. Zoals de vervening en droogmaking in het gebied van Rijnland, de Haarlemmermeer, maar ook het ingrijpen elders (Holland), vaak landinwaarts (Utrecht), om dreigend overstroomd van land te voorkomen. Dat maatregelen niet altijd op tijd genomen konden worden of afdoende waren geeft bijvoorbeeld de kaart met de dijkbreuk bij Herwen van 1761 aan.

Dijkbreuken, dijkbewaking, overstromingen en bepoldering het is een verhaal dat in elke periode in de Nederlandse geschiedenis terugkomt. Het werd op schilderijen vastgelegd, in de literatuur beschreven en dus ook in kaart gebracht. En van kaart tot kaart kan de bezoeker zo'n driehonderd jaar Hollands wel en wee met het water te bekijken. Van dsit deel van de tentoonstelling verschijnt apart een catalogus in kleur.

Museum Boerhaave is gevestigd in de Lange St. Agnietenstraat 10 te Leiden. Openingstijden van dinsdag t/m zaterdag van 10-17 uur, zon- en feestdagen van 12-17 uur. Op maandag gesloten. Inlichtingen: tel. (071) 521 4224.

Tentoonstelling in Zwolle

In het gemeentearchief van Zwolle is van 31 mei t/m 12 juli 1996 de tentoonstelling *Van binnen en buiten: grepen uit honderd jaar ontwikkeling van Zwolle en omgeving* te zien. Deze tentoonstelling laat zien hoe in de 20ste eeuw de ontwikkeling in wonen, werken, onderwijs, recreatie en verbindingen de wisselwerking tussen Zwolle en de regio heeft

beïnvloed. In de onlangs vernieuwde tentoonstellingsruimte worden foto's, prenten, tekeningen, kaarten, affiches en audio-visueel materiaal uit de topografisch-historische atlas en archiefmateriaal van het gemeentearchief Zwolle getoond.

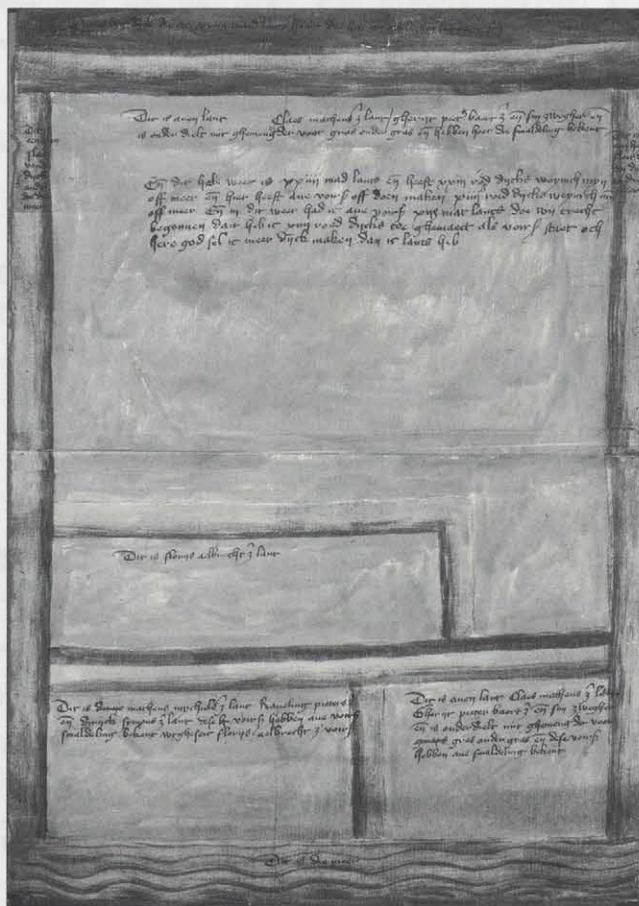
Adres: Voorstraat 26 te Zwolle. Openingstijden van maandag t/m vrijdag van 14-16.30 uur. Inlichtingen: (038) 498 2488, e-mail: gemarch@ibm.net.

Tentoonstelling 'Ostfriesland à la Carte' in Neustadtgödens

Vanaf 9 juni tot 30 oktober is er in het Heimatmuseum van Neustadtgödens een tentoonstelling te zien met kaarten van Oostfriesland (het gebied tussen Jade en Eems). 40 kaarten uit de verzameling van Michael Recke uit Emden tonen de ontwikkeling van het kaartbeeld van dit gebied. De oudste kaart is de 'Oost ende West Vrieslands beschrijving' uit 1568, de jongste kaart de 'Handkarte von Ostfriesland' uit ca. 1900. In een eenvoudige catalogus wordt een kort overzicht gegeven van de kartografie van Oost-Friesland en worden alle tentoongestelde kaarten beschreven.

Adres: Heimatmuseum Neustadtgödens, Brückstraße 19, 26452 Sande-Neustadtgödens, Duitsland, tel. 0049-4422-4219 (Neustadtgödens ligt ca. 70 km ten noordoosten van Nieuweschans in de buurt van Wilhelmshaven).

Openingstijden: woensdag en zondag van 15 tot 18 uur.

Kaart van een deel van de Spaarndammerdijk uit ca. 1457 (Foto: Tom Haartsen).

Restauratieatelier Paul Peters

Restaureren en conserveren van:
Prenten en Grafiek
Atlassen
Globes

Drukken: Het facsimileren van oude kaarten

Weverweg 9
6961 KM

Eerbeek

Tel. 0313 - 654466

Besprekingen

Perfect gemeten: Landmeters in Hollands Noorderkwartier ca. 1550-1700 / (eindred.) Frouke Wieringa. - [S.l.]: Stichting Uitgeverij Noord-Holland, [1994]. - ISBN 90-71123-26-X. - Catalogus bij de tentoonstelling 'Perfect gemeten: Getekende kaarten uit de 16e en 17e eeuw', Stedelijk Museum Alkmaar, 18 mei-1 augustus 1994.

Perfect gemeten is uitgegeven ter gelegenheid van het jubileumjaar 1994 van het Hoogheemraadschap van Uitwaterende Sluizen in Hollands Noorderkwartier. De catalogus is geschreven bij een gelijknamige expositie die in het Stedelijk Museum van Alkmaar is gehouden (18 mei-1 augustus 1994) met als onderwerp de waterschapskartografie in het Noorderkwartier gedurende de periode 1550-1750. De titel van tentoonstelling en catalogus slaat op het 'perfect gemeten' landmeterwerk dat aan het vervaardigen van elke kaart voorafgaat.

De inhoud van de catalogus laat zich als volgt verdelen. In hoofdstuk 1 gaat Frouke Wieringa in op de ontwikkeling van de techniek van het landmeten. Met sprekende voorbeelden wordt over het werk van de landmeters verteld en waarom er in verband met de waterstaatsorganisatie en de inpolderingen een groeiende vraag naar nauwkeurige kaarten ontstond. Bijzondere aandacht wordt besteed aan landmeters die in opdracht van het college van Uitwaterende Sluizen hebben gewerkt. In het tweede hoofdstuk beschrijft C. Streefkerk de waterstaatkundige situatie in het Noorderkwartier gedurende de eerste helft van de 16de eeuw. Het onderhoud van de dijken bijvoorbeeld was zo zorgwekkend dat Karel V een commissie installeerde met als opdracht de waterstaatkundige toestand in het gebied te onderzoeken en met oplossingen te komen. De bevindingen van de commissie hebben uiteindelijk geleid tot het instellen van een bestuur over de Uitwaterende Sluizen.

Na deze twee inleidende hoofdstukken volgt een betrekkelijk gedetailleerd overzicht over het leven en werk van Gerrit Dirksz. Langedijk, 'polderkartograaf bij uitnemendheid'. De kaarten van deze landmeter en van zijn zoon Dirk Gerritsz. en zijn kleinzoon Jan van Heymenberg vormden het centrale thema van de tentoonstelling.

In de hoofdstukken 4, 5 en 6 komen achtereenvolgens een unieke belastingkaart van Gerrit Dirksz. Langedijk uit 1603, het landmeterswerk bij de droogmaking van de Beemster, de Purmer en de Wormer en de kaartboeken van de Zaan aan de orde. In het laatste hoofdstuk bespreekt M. Hamelers de vier gedrukte overzichtskaarten van Uitwaterende Sluizen.

De eigenlijke catalogus is overzichtelijk opgebouwd en bestaat uit 103 nummers die alle te maken hebben met de landschappelijke veranderingen en de waterstaat in het Noorderkwartier. Naast materiaal afkomstig uit de rijke collectie van het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Hollands Noorderkwartier zijn kaarten gezocht uit andere verzamelingen. Bij elk nummer staat een titelbeschrijving en een korte toelichting. Gelukkig worden tevens de bewaarplaatsen van alle gebruikte kaarten vermeld. De teksten op de manuscriptkaarten zijn getranscribeerd.

De catalogus ziet er verzorgd uit. Achterin is een uitvoerig notenapparaat opgenomen met literatuur- en archiverwijzingen. Het boek, dat duidelijk bedoeld is voor een breed publiek, is in een prettige verhalende stijl geschreven. Aparte vermelding verdienen de vele haarscherpe kleurenreproducties van vaak unieke kaarten welke een ware Fundgrube voor de historisch geograaf vormen.

Samenvattend waardeer ik dit boek als een waardevolle kennismaking met de kartografie van het Noorderkwartier waarin landmeters en waterschappen centraal staan.

La Cartografia dels Països Baixos: Cicle de conferències sobre Història de la Cartografia 4rt curs, 15, 16, 17, 18 i 19 de febrer de 1993, Organitzat per l'Institut Cartogràfic de Catalunya i el Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. - Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Institut Cartogràfic de Catalunya, 1994 [i.e. 1995]. - 267 blz.; ill. - ISBN 84-393-3284-X.

In Spanje is er de laatste tijd veel belangstelling voor de Nederlandse historische kartografie. In het voorjaar van 1995 verscheen bovenstaande publikatie en eind september werd in Madrid de tentoonstelling *Van Mercator tot Blaeu* geopend door kroonprins Willem Alexander samen met de Spaanse kroonprins Philips.

Vanwaar deze plotselinge belangstelling? Een bevredigende verklaring daarvoor is niet te geven. Redenen voor de Spanjaarden om zich in dit onderwerp te verdiepen zijn er natuurlijk wel. Met name door de verbondenheid van Spanje met de Nederlanden in de 16de eeuw is er in de Spaanse bibliotheken en archieven zeer interessant Nederlands kaartmateriaal terecht gekomen. Te denken valt onder meer aan de grote serie stadskaarten van Jacob van Deventer, gemaakt in opdracht van de Spaanse koning Philips II in de jaren '60, die bewaard worden in de Biblioteca Nacional te Madrid. Ook zijn er de 17de eeuwse, te Amsterdam uitgegeven, atlanten met Spaanse tekst waar men niet om heen kan. De publikatie bevat een uitgewerkte versie in het Engels van een serie lezingen die gehouden werden tijdens een conferentie van een week in Barcelona in februari 1993. Dirk de Vries zette daar de officiële Nederlandse kartographie van de 16de eeuw tot 1864 uiteen, Peter van de Krogt sprak er over de commerciële kartografie met speciale aandacht voor de atlanten en Jan Smits gaf uitleg over de kaartenverzamelingen in ons land en de wijze waarop ontsluiting daarvan plaatsvindt. Het is vreemd dat de Catalaanse boektitel geen Engelse ondertitel heeft want ook buiten Spanje zal er belangstelling voor het onderwerp bestaan. Voor wie weinig of niets over de genoemde onderwerpen weet is deze publikatie een goede inductie. Een uitvoerige inhoudsopgave verwijst naar de diverse deelonderwerpen en bovendien maakt ook de personenindex deze publikatie tot een prettig naslagwerkje.

Marijke Donkersloot-de Vrij

Restauratie-Atelier Helmond B.V.

voor restauratie en conservering van
papier, leer en perkament

- boeken in leer en perkament
- charters en zegels
- prenten en tekeningen
- kaarten en affiches
- massaconservering
- vrijblijvende offertes

ondersteuning bij calamiteiten

- **24 uur bereikbaar bij brand- en waterschade**

06-575.896.31

Panovenweg 40, 5708 HR HELMOND (NL)
Tel: 0492 - 553990 Fax: 0492 - 552442

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

BARRON, R.

Untitled and rare chart found / Roderick Barron. - In: *The Map Collector* 74 (Spring 1996), blz. 49. - Zeekaart van Europa, gegraveerd door Pieter van den Keere en uitgegeven door Jan Jansen (Joannes Janssonius) in 1631, mogelijk een latere staat van een kaart door Willem Blaeuw.

BOUTEN, P.

Een reddingsoperatie voor de wandkaart op Vermeer's 'De schilder kunst' / Petrus Bouten. - In: *De Bovenkamer: magazine van het Algemeen Rijksarchief* (1996)2, blz. 27-28. - Betreft restauratie van Visschers wandkaart van de 17 provincies, die in 1978 in Skokloster ontdekt werd.

BRANDENBURG, T. & R. EKKART

De wereld der geleerdheid rond Vermeer / Ton Brandenburg en Rudi Ekkart (red.); bijdragen van Klaas van Berkel ... [et al.]. - Zwolle: Waanders Uitgevers; Den Haag: Museum van het Boek/Museum Meermanno-Westreenianum. - 80 blz.; ill. - ISBN 90-400-9824-7. - Uitg. ter gelegenheid van de tentoonstelling 1 maart-2 juni 1996, Museum Meermanno-Westreenianum. Met o.a. Vermeer en de verbeelding van de wetenschap / Klaas van Berkel (blz. 13-23); en Vermeer en de cartografie van zijn tijd / Kees Zandvliet (blz. 53-79).

BROECKE, M.P.R. VAN DEN

Platen en staten in Ortelius' *Theatrum Orbis Terrarum*. - In: *"Capita selecta"*, blz. 39-42 (zie elders in deze lijst).

CAPITA SELECTA

"Capita selecta" uit de geschiedenis van de kartografie / Red. P.C.J. van der Krogt. - Amersfoort: Nederlandse Vereniging voor Kartografie, 1996. - (NVK publikatiereeks; nr. 18). - Publikatie van de lezingen gepresenteerd op de studiedag van de NVK-Werkgroep Geschiedenis van de Kartografie op 25 november 1996. De bijdragen staan afzonderlijk in deze lijst.

DONKERSLOOT-DE VRIJ, M.

Topografische kaarten van Nederland uit de 16de tot en met de 19de eeuw: een typologische toelichting ten behoeve van het gebruik van oude kaarten bij landschapsonderzoek / Marijke Donkersloot-de Vrij. - Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1995 [i.c. 1996]. - 75 blz.

DOORNMALEN, S.E.M. VAN

Eerste topografische kaart van Gelderland (1843) / S.E.M. van Doornmalen. - In: *Gelders Erfgoed: tweemaandelijks Gelders cultuurhistorisch tijdschrift* (1996)1, blz. 8-10. - De kaart is vervaardigd door W. Kuik Jr. Ingenieur Verificatuer van het Kadaster.

EGMOND, M. VAN

Kaarten voor kamerleden / Marco van Egmond. - In: *KB Centraal: Huisorgaan van de Koninklijke Bibliotheek* 24,5 (mei 1995), blz. 15-17.

Kaarten voor de Staten-Generaal: troeven of slappe was? / Marco van Egmond. - In: *"Capita selecta"*, blz. 27-32 (zie elders in deze lijst).

GROOT, J. DE

De geschiedenis van een boek: De Grote Bosatlas / Jan de Groot. - In: *Boekenpost: Tijdschrift voor de liefhebber van boeken, strips en boekcuriosa* 4 (mrt. apr. 1996), blz. 8-11.

GROOTVELD, H.G.J.

Catalogus van de verzameling historische topografische kaarten tot 1920 van de gemeente Aalsmeer / H.G.J. Grootveld. - Aalsmeer: [Gemeente Aalsmeer], 1993. - 69 p., met ill.

KLUIVER, J.H.

Adriaan van de Venne's Gezicht op de haven van Middelburg, geïdentificeerd als het vertrek van Robert Sidney in 1616 / J.H. Kluiver. - In: *Oud Holland* 109 (1995)3, blz. 121-142.

KOEMAN, C., & J.C. VISSER

De stadsplattegronden van Jacob van Deventer: Map 2 Nederland Utrecht. - Alphen aan den Rijn: Stichting tot bevordering van de uitgave van de plattegronden van Jacob van Deventer; Canaletto; 1995 [i.c. 1996]. - Portefeuille met de volgende inhoud: (1) *Kaartbeschrijvingen Map 2 Nederland Utrecht* / door J. van der Torren ... [et al.]; eindred. P.C.J. van der Krogt. - 8 tekstbladen; (2) *Reproducties Map 2 Nederland Utrecht*. - 12 bladen facsimile's. - ISBN 90-6469-702-7. - Prijs f 250. - Bijgevoegd is: *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer* / C. Koeman & J.C. Visser. - Landsmeer: Robas; Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1992. - [16] blz.; ill. - Met Voorwoord van C. Koeman, Inleiding door J.C. Visser en Algemene beschrijving van de kaarten door P.C.J. van der Krogt. - ISBN 90-72770-32-3.

KROGT, P.C.J. VAN DER

De Amsterdamse atlasproductie in de jaren 1630: een nachtmerrie voor de bibliograaf / P.C.J. van der Krogt. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 21 (1995)4, blz. 21-24. - Eveneens in: *"Capita selecta"*, blz. 43-47 (zie elders in deze lijst).

Wereldatlasjes / P.C.J. van der Krogt. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 21 (1995)4, blz. 33-38.

From 'Atlas' to atlas / Peter van der Krogt. - In: *Mercator's World* 1 (1996) 1, blz. 61-63, 93.

Boek van het jaar: De Atlas (1595) van Gerard Mercator / Peter van der Krogt. - In: *Jaarboek van het Nederlands Genootschap van Bibliofielen* 1995. - Amsterdam: De Buitenkant, 1996. - blz. 19-46.

ODDENS, R.

De kaartenzaal van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Universiteit Utrecht / Roelof Oddens. - In: *"Capita selecta"*, blz. 49-52 (zie elders in deze lijst).

OKHUIZEN, E.

Nederlandse kartografen in dienst van Tsaar Peter de Grote: een unieke Nederlandse inbreng van hydrografen en graveurs in het 18e-eeuwse Rusland / E. Okhuizen. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 21 (1995)4, blz. 25-28.

ORMELING, F.J.

Concepten in de geschiedenis van de kartografie onderwijzen / Ferjan Ormeling. - In: *"Capita selecta"*, blz. 5-13 (zie elders in deze lijst).

ORTELIUS

Epitome theatri Orteliani. - Weesp: Robas BV, [1996]. - (Robas Facsimile Fonds). - Facsimile (van inleiding, kaarten en index) van de uitgave: Antverpiæ: Philippo Gallæo excudebat Christophorus Plantinus, M.D.LXXXIX. - Met: Ten geleide / H.A.M. van der Heijden.

PEPERKAMP, P.C.M.

Nieuwe markten voor antieke kaarten / P.C.M. Peperkamp. - In: *Beleggers Belangen: Onafhankelijk weekblad voor de Nederlandse beleggers* 40(1996)7, blz. 16-18. - Gebaseerd op een interview met Pierre Joppen van Paulus Swaen Old Maps en Prints in Geldrop naar aanleiding van de internationale kunst- en antiekbeurs TEFAF in Maastricht.

SMITS, J.

Verzamelaars en hun verzamelingen / Jan Smits. - In: *"Capita selecta"*, blz. 33-38 (zie elders in deze lijst).

SUMATRA

Overzichtskaart van het eiland Sumatra. - Schaal 1:1.650.000. - [Emmen] : Topografische Dienst Nederland; [Amsterdam] : Koninklijk Instituut voor de Tropen, 1996. - 1 blad; 82 x 92 cm. - Facsimile van de uitgave: Batavia : Topographische Inrichting, 1922. - Prijs f 20 (excl. f 4,50 verzend- en verpakingskosten). Te bestellen bij Topografische Dienst Nederland, Bibliotheek, Postbus 115, 7800 AC Emmen; af te halen bij het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam (Kaartenzaal, Mauritskade 63; of Tropenmuseum, Linnaeusstraat 2).

TURNER, G.L'E.

The discovery of Gerard Mercator's astrolabes / G.L'E. Turner. - In: *Sartoniana* (Gent) 8(1995), blz. 33-44.

VEKENE, E. VAN DER

Les plans de la ville et forteresse de Luxembourg édités de 1581 à 1867 / Emile van der Vekene. - Deuxième édition entièrement revue, corrigée et complétée. - Luxembourg: Editions Saint-Paul, 1996. - xxii, 288 blz., 170 ill. - Prijs BfR 2900.

VRIES, D. DE

De 'Map of the Holy Land' (1858) door C.W.M. van de Velde / D. de Vries. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 21(1995)4, blz. 29-31.

De kaart van Palestina door C.W.M. van de Velde (1858): een 'autoriteitsstuk'. - In: *"Capita selecta"*, blz. 15-26 (zie elders in deze lijst).

WERNER, J.

De nieuwe kaartenzaal van de UB-Amsterdam / [Jan Werner]. - Amsterdam: Universiteitsbibliotheek, 1996. - 6 blz. - Aangeboden t.g.v. de opening van de nieuwe kaartenzaal van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, 29 februari 1996. - Wordt ook gepubliceerd in het *Kartografisch Tijdschrift*.

De Van Berckenrode-Visscher kaart van Holland: toelichting bij de in 1995 gerestaureerde wandkaart / [Jan Werner]. - Amsterdam: Universiteitsbibliotheek, 1996. - 21 blz. - Aangeboden t.g.v. de opening van de nieuwe kaartenzaal van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, 29 februari 1996. - Offprint van: The Van Berckenrode-Bisscher map of Holland: a wallmap recently acquired by Amsterdam University Library, gepubliceerd in *Theatrum Orbis Librorum* / Ton Croiset van Uchelen ... [et al.] (red.). - Utrecht: HES Publishers; Forum Antiquarian Booksellers.

ZANDVLIET, K.

'In plaats van schilderijen' / Kees Zandvliet. - In: *Vitrine: Museumtijdschrift Openbaar Kunstbezit* 9,2(maart-april 1996), blz. 14-17. - Betreft de wandkaarten op schilderijen van Johannes Vermeer, zie ook Brandenburg & Ekkart, elders in deze lijst.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

CARTOGRAPHICA HELVETICA, Nr. 13 (Januar 1996)

Oberli, Alfred, Die Karte 'Environs de Fribourg' 1:25000 von Johann Conrad Werdmüller, 1847 (blz. 3-8),
Astengo, Corradino, Der genuesische Kartograph Vesconte Maggiolo und sein Werk (blz. 9-17),
Dürst, Arthur, Die Weltkarte von Albertin de Virga von 1411 oder 1415 (blz. 18-21),
Germann, Thomas, Johann Gottfried Ebel und sein Panorama von der Albishochwacht (blz. 23-30),
Meurer, Peter H., Cartographica in den Frankfurter Messekatalogen Georg Willers von 1564 bis 1592: Beiträge zur kartographiehistorischen Quellenkunde I (blz. 31-37).

IMCOS JOURNAL, No. 64 (Spring 1996)

Allypress, Peter, A president's Strabo (blz. 7-8)
Webb, David, A visit to the National Library of Scotland (blz. 9-10)

THE MAP COLLECTOR, No. 74 (Spring 1996)

Clancy, Robert, The Mapping of New Guinea (blz. 2-8),
Tyber, Judith, The World in silk; embroidered globes of Westtown School (blz. 11-14),
Dreyer-Eimbcke, Oswald, Conrad Celtis: humanist, poet and cosmographer (blz. 18-21),
Seaver, Kirsten A., The Mystery of the 'Vinland Map' Manuscript Volume (blz. 24-29),
Burden, Philip, A dozen lost sixteenth-century maps of America found [kaarten voor André Thévet, *Le Grand Insulaire*] (blz. 30-32)
Siebold, Jim, Map collecting: an alternate approach (blz. 34-35),
Lane, Ben, Map dealing Italian-style (blz. 36-37),
Bandow, Doug, The true confessions of a compulsive collector (blz. 38),
Batten, Kit, Ten-block showing Deutschland [kartofilatelie] (blz. 48),
Barron, Roderick, Untitled and rare chart found [zie hierboven] (blz. 49).

MERCATOR'S WORLD, vol. 1, no. 1 (1996)

Suarez, Thomas, Living another chapter (blz. 14-15),
Murray, Jeffrey S., Mythical seas (blz. 16-21),
Monmonier, Mark, Carto controversy (blz. 22-25),
Pfleiderer, Richard, A mere machine: Longitude by Dava Sobel (blz. 26-27),
McDermott, Paul, & Ronald D. Grim, The mapmaker as artist (blz. 28-33),
Layland, Michael, The line that divided the world (blz. 34-36, 88-89),
Ross, Robert, The lure of old maps (blz. 42-45),
Ciminero, Neil, From Wind Roses to Radials (blz. 46-50),
Manasek, F.J., How much is this mapo worth? (blz. 51-57, 90-91),
Coyne, John, Where in the world? (blz. 58-60),
Krogt, Peter van der, From 'Atlas' to atlas (blz. 61-63, 93),
Nicholas, Paul & Mona, The Captain Cook legacy (blz. 64-68),
Clancy, Robert, In favor of 19th century maps (blz. 72-76),
Mandell, Mel, Gavel to Gavel: You can buy a lot in 60 seconds (blz. 80-83),
Hackler, David L., The brilliant, irascible Ferdinand Rudolph Hassler (blz. 84-88).

antiquariaat
DE RIJZENDE ZON

Poststraat 8 - 5038 DH - Tilburg
Tel.: 013-5360337. Fax: 013-5361450

- * Brabantica
- * Verre Oosten
- * Atlassen 1850-1950
(Wereld-Nationaal-Thematisch)
- * Ongewone boeken
- * Nabije Oosten
- * Niet-Westerse boeken
- * Livres tabous

Catalogus 35: 267 Atlassen 1840-1940

Catalogus 36: Nudismus

Catalogus 37: 80 Egyptian Books 1820-1900
(juni 1994)

Catalogus 38: The Far East (sept. 1994)

Deelnemer: Beurs Eindhoven Cognac 22, 23 april/International ILAB/LILA Book and Print Fair 29, 30 Sept., 1 Oct. RAI, Amsterdam/3-de Internationale Antiquairebeurs, November, Mechelen.

PAPIERRESTAURATIE

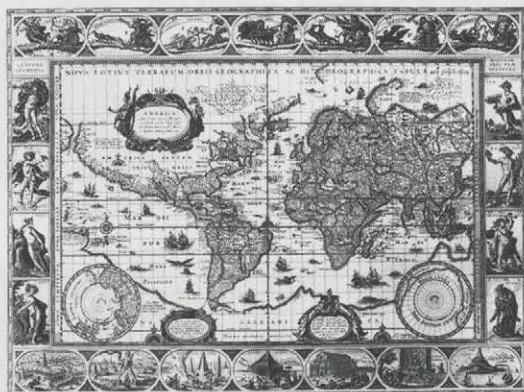
LINGBEEK & VAN DAALEN

CONSERVERING EN RESTAURATIE VAN
WERKEN OP PAPIER EN PERKAMENT

- ◆ aquarellen gouaches pasteltekeningen
- ◆ advisering over klimaat, licht, transport en expositie

AMALIASTRAAT 5
1052 GM AMSTERDAM
020 - 6841074

Willem/Joan Blaeu (1606) c1640 World

"One of the supreme examples of the mapmaker's art"

RODERICK M. BARRON

Antique Map Specialist

21 BAYHAM ROAD
SEVENOAKS
KENT TN13 3XD
TEL & FAX 01732-742558

Send for a copy of my most recent catalogue
Fine maps of all parts of the World

Discover a world of difference with the professional services of
one of the UK's leading international private dealers

Early maps of the World, Americas, Asia, South East Asia
& the Far East a speciality

PAULUS SWAEN
OLD MAPS & PRINTS

PLEASE VISIT OUR BOOTH AT

California Book Fair - L.A. Febr.16-18

Miami Map Fair - Febr.24-25

Maastricht TEFAF Antique Fair, March 8-17

New York Book Fair, April 18-21

London, IMCoS Mapfair - June 23

Amsterdam, PAN Antique Fair - October 3-13

Boston Book Fair - November

or our gallery in

Hofstraat 19 - 5664 HS Geldrop - The Netherlands,

Tel +31-40-2853571 - Fax +31-40-2854075

or

Belleair Beach, FL 34634, USA

Fax +1-813-596 8734

By appointment only.

FINE AND RARE MAPS, ATLASES AND GLOBES
OF ALL PARTS OF THE WORLD.

Urgently require atlases, globes and early maps of the world,
Western Hemisphere, South East Asia. Decorative Low Countries.

Facsimile-uitgave van

**DE KRIJGSSPELKAART
VAN
AMERSFOORT EN OMGEVING**
(1910-1913)

schaal 1 : 10.000

**26 kaartbladen van 50 x 60 cm
in full-color
op 250 grams papier
in een portefeuille
f 390,-**

losse bladen f 20,-

De kaart, één van de mooiste uitgaven op kartografisch gebied, verscheen in 1913 in een oplage van 200 exemplaren en was bedoeld voor militaire oefeningen binnenskamers.

De krijgsspelkaart bevat de volgende bladen: 1. Naarden-Huizen, 2. Blaricum-Laren, 3. Hilversum-Laren, 4. De Vuursche, 5. Maartensdijk, 6. Bilthoven, 7. De Bildt, 8. Gooise Maatlanden, 9. Eemnes Buiten, 10. Eemnes Binnen, 11. Baarn, 12. Soest, 13. Soesterberg, 14. Zeist-Austerlitz, 15. Spakenburg, 16. Bunschoten, 17. Zeldert-Zevenhuizen-Coelhorst, 18. Amersfoort, 19. Oud Leusden, 20. Piramide van Austerlitz, 21. Nijkerkerpolder (Ark), 22. Nijkerkerpolder (Holk), 23. Hoogland-Buurtsdijk, 24. Amersfoort-Hoevelaken, 25. Hamersveld, 26. Woudenberg.

Voor meer informatie, zoals gegevens over de geschiedenis van de kaart, een bladwijzer en bestellingen, kunt U zich wenden tot **Henk Schaftenaar** tel. (035) 694 68 60 van de Stichting VIJVERBERG, Gansoordstraat 16, 1411 RH Naarden.

J. Emmering
Antiquarian Bookseller
and Printdealer

N. L. Voorburgwal 304
1012 RV Amsterdam
tel. 020 - 6231476

Old and Rare maps. West Indiana

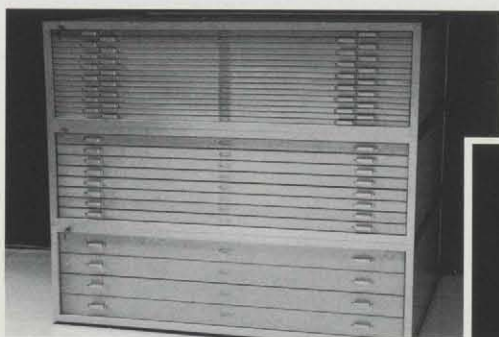

JEZET INTERNATIONAL BvBA
CONSERVATION ENGINEERS

"PLANORAMA"®

Archiefkasten en - modules.
 Onderhoudsvrij aluminium.
 Diverse hoogtes van laden.
 Bodemplaat naar keuze.

Verkoopadres:

SIMBA ALUMINIUM B.V. - Postbus 235 - 4730 AE OUDENBOSCH
 Telefoon 0165-320242/44 - Fax 0165-320262

WOENSDAG 22 EN DONDERDAG 23 MEI 1996

VEILING VAN BOEKEN EN GRAFIEK

waarin opgenomen uit oud bezit een grote collectie

CARTOGRAFIE EN TOPOGRAFIE

onder andere

Paskaart van de Caraïben door HESSEL GERRITS (1631, op perkament, slecht 1 ander ex. bekend); I. Tirion, *Nieuwe hand-atlas* (1744); *Hooge Heemraedtschap van Schieland* (9 bladen, 1684); *Wandkaart van Delfland* (27 bladen, 1712) in luxe kleuring; *Beemsterlants Caerte* (6 bladen, 1644); *Hoogheemraetschap uitwaterende sluizen Kennemerland en West-Friesland* (16 bladen, 1680); *Kaart van Roosenburg* (8 bladen, 1727); *Dreghterland en Noorder Koggen* (4 bladen, 1735/1736); *Nieuwe Caert van Friesland* (1739, de Vegelinkaart); *Kaart van Utrecht* (15 bladen, 1743); *De Zegepralende Vecht* (1719, ex. op groot papier); J.H. Schutte, *Kleefsche waterlust* (1752); *Het Verheerlykt Nederland* of Kabinet van hedendaagsche gezigten (1745-1774); *Hollandsche Arkadia* (1807)

alsmede een omvangrijke collectie 19e en 20e eeuwse Nederlandse (school)atlassen en (educatieve) geografie

KIJKDAGEN VRIJDAG 17 - MAANDAG 21 MEI, 10.00-16.00 uur

De geïllustreerde catalogus verschijnt eind april en is te bestellen door overmaking van f 20,- naar bankrekening (ING Heemstede) nr. 67.11.13.984 of Postbank rekening nr. 37.55.327, o.v.v. "cartografie 24"

BUBB KUYPER

JANSWEG 39 ♦ 2011 KM HAARLEM ♦ tel. 023-532 39 86 ♦ fax 023-532 38 93

Gewestkaarten van de Nederlanden;

Kaarten met een picturale weergave van alle kerken en kloosters

Jacob van Deventer (1536-1545)

Kaartenmap met tekstdeel

Prof. dr. ir. C. Koeman

f 185,— ISBN 90 6469 673 X

Generaale land-kaarte van de Loopicker-waard, gemeeten A° 1771;

David Willem Carel Hattinga

Tekstdeel met kaart

Prof. dr. ir. L. Aardoom

f 95,— ISBN 90 6469 664 0

HISTORISCHE STADSPLATTEGRONDEN VAN NEDERLAND

Een reeks kaartwerken, waarin de belangrijkste plattegronden van Nederlandse steden vanaf de 16e tot en met de 20e eeuw worden gereproduceerd. Verschillende plattegronden bestaan uit meerdere bladen.

Historische stadsplattegronden van Nederland

kaartenmap met tekstdeel

I **Amsterdam**, W. Hofman

f 160,— ISBN 90 6469 556 3

II **Rotterdam**, P. Ratsma

f 185,— ISBN 90 6469 624 1

III **Utrecht**, Marijke Donkersloot-de Vrij

f 125,— ISBN 90 6469 647 0

V **De steden van Hollands Noorderkwartier**, Jan Beenakker

(Alkmaar, Beverwijk, Edam, Enkhuizen, Grootebroek, Hoorn, Medemblik, Monnickendam, Purmerend)

f 225,— ISBN 90 6469 658 6

VI **Haarlem**, B. Speet, A.G. van der Steur en mw. M.H.G. Clement-van Alkemade

f 185,— ISBN 90 6469 672 1

Canaletto

Postbus 68 2400 AB Alphen aan den Rijn.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever.

Telefoon 0172-444667*

Telefax 0172-440209